

АЛЬМАНАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Випуск 12

Одеса
2016

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1279 від 06.11.2014 р.

Засновник видання – Міжнародний гуманітарний університет

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету (протокол № 7 від 24.05.2016 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор

Ківалова Т.С. – професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

Заступник редактора

Анцупова Т.О. – завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

Члени редакційної колегії

Антипенко В.Ф. – завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор;

Бабін Б.В. – професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Батлер Вільям Елліот – заслужений професор права імені Джона Едварда Фоулера (Університет штату Пенсільванія); професор Emeritus порівняльного правознавства (Лондонський університет); іноземний член Національної академії наук України;

Бехруз Х.Н. – завідувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Зелінська Н.А. – завідувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Кізлова О.С. – завідувач кафедри цивільного та господарського права і процесу Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Короткий Т.Р. – професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Крижановський А.Ф. – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Орловська Н.А. – професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Пашковський М.І. – професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Репецький В.М. – завідувач кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор;

Чаба Варга – почесний професор Католицького університету Угорського інституту правової філософії, почесний професор-дослідник Інституту права Угорської академії наук;

Чубік Павел – доктор хабілітований, Європейський інститут Ягелонського університету.

Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ: серія КВ № 16816-5488 Р від 25.05.2010 р.

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога, 33, каб. 402, м. Одеса, 65009, Україна
www.intlawalmanac.net
Тел. +38 048 719-88-48, +38 099 269-70-67

РЕДАКЦІЙНА КОЛОНКА

Шановна науково громадо, автори та читачі «Альманаху міжнародного права»!

У продовження започаткованої традиції надаємо у форматі редакційної колонки анонс статей номеру.

Сучасний період розвитку міжнародного права вимагає переосмислення усталених поглядів на традиційні питання міжнародного співробітництва. Дослідження загальнотеоретичних підходів до правових форм співробітництва Європейського Союзу з іншими державами доводить, що трансформація та розширення спектру цих форм ускладнюють розуміння їх сутності. Тому пропозиції щодо з'ясування поняття міжнародно-правової форми співробітництва ЄС із третіми країнами, визначення критеріїв їх об'єднання у види є необхідною складовою прогнозування подальшого розвитку цього співробітництва.

Іноземний елемент у спадкових відносинах актуалізує питання правового регулювання спадкування в міжнародному приватному праві за допомогою як міжнародних договорів, так і внутрішнього законодавства, яке (регулювання) на сьогодні не справляється з усім обсягом наявних проблем. Цілком заслуговує на увагу комплексний погляд на їх розв'язання: з одного боку, це приєднання України до низки конвенцій, з іншого – активізація двосторонніх відносин. Разом із автором слід замислитися про створення спрощеної системи спадкових відносин із країнами, у яких проживає велика кількість українського населення.

Вартими уваги вбачається аналіз стану справ у визначенні статусу Дніпра як міжнародної судноплавної ріки та пропозиція винесення на загальноєвропейський рівень питання укладення Конвенції про судноплавство на Дніпрі. Вочевидь, це має стати складовою частиною річкового права в масштабах Європи, яке охоплювало б регулятивним впливом розбудовану мережу внутрішніх водних шляхів цієї частини континенту.

Економічний вимір міжнародного права поданий через аналіз розвитку міжнародних валютних відносин. Це дослідження має не лише історичне значення, хоча без розуміння спадковості у даній сфері неможливо створити сучасне уявлення про ці правовідносини. Глобалізація економіки вже не сприймається виключно чи навіть переважно через суто економічну призму, тому питання регулювання міжнародної валютної системи набувають особливого значення у період переформатування політико-економічного простору. Тому для України як учасника міжнародних валютних правовідносин, чие місце є вельми неоднозначним, ця проблематика набуває особливого значення.

Гуманітарні аспекти сучасного міжнародного права у поточному номері висвітлені через проблематику забезпечення права людини на безпечне навколишнє природне середовище в Україні та питання контролю за виконанням рішень Європейського Суду з прав людини.

Вельми цікавою є позиція щодо екологічної безпеки як опосередкування прав людини IV покоління, яка має перспективи стати глобальним світовим проектом. Бачення ролі та місця України у формуванні «екологічного правового простору», у розробці єдиного універсального міжнародно-правового документа у сфері захисту навколишнього середовища визначає напрями вітчизняної нормотворчості у цій сфері.

Становить прикладний інтерес аналіз контролю у сфері виконання рішень Європейського Суду з прав людини, без чого неможливо досягти прийняттого рівня ефективності міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини, тим більше, що виконання цих рішень актуалізує потенціал докорінних реформ у найважливіших для України сферах.

*Творчої вам наснаги та плідної праці!
З найкращими побажаннями,
член редакційної колегії Н. А. Орловська*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.24:341.176

БОЧАРОВА Н. В.,

кандидат історичних наук,
професор кафедри політології, соціології та гуманітарних наук
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ПРАВІ РАДИ ЄВРОПИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу положень документів Ради Європи щодо охорони прав інтелектуальної власності. Визначено особливості підходів Ради Європи до охорони інтелектуальної власності в умовах сучасного інформаційного суспільства та висловлено думку про існування в праві Ради Європи окремої галузі – права інтелектуальної власності.

Ключові слова: Рада Європи, інтелектуальна власність, авторське право, суміжні права, патенти, права людини, міжнародне право, інформаційне суспільство.

Постановка проблеми. Роль інтелектуальної власності в сучасному світовому розвитку неможливо переоцінити. Це головний ресурс усіх держав, оскільки в III тисячолітті головним стимулом розвитку економіки будуть не природні ресурси, а результати інтелектуальної діяльності. У розвинених країнах інтелектуальна власність стає пріоритетом і нерідко становить понад 50% загального обсягу сукупного національного продукту. У зв'язку із цим держави активно вдосконалюють систему охорони інтелектуальної власності, правовий захист поширюється на нові галузі (біотехнологію, інформатику тощо), методи й технології, у тому числі в діловій практиці. Відбувається уніфікація національних правових систем, а охорона інтелектуальної власності виходить за межі національної юрисдикції. Сучасне міжнародне право інтелектуальної власності, яке

почало формуватись наприкінці ХІХ ст., базується на низці міжнародних угод, адмініструванням яких займається Всесвітня організація інтелектуальної власності [1]. Проблема охорони інтелектуальної власності в умовах глобалізації світової торгівлі займається Світова організація торгівлі, правила якої зафіксовано в Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.

Водночас у міжнародному праві відбувається формування стандартів захисту прав інтелектуальної власності на регіональному рівні з розширенням сфери дії положень, передбачених багатосторонніми міжнародними угодами. Активну роль у цьому процесі відіграє Рада Європи, яка є найбільш впливовою й авторитетною регіональною міжнародною організацією на європейському континенті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Право Ради Європи досить ґрунтовно досліджено в роботах вітчизняних [2] і закордонних учених, таких як Т. Анцупова, М. Баймуратов, Ф. Бенуа-Ромер, Л. Бойцова, В. Бойцова, І. Бліщенко, Е. Бредлі, М. Буроменський, В. Буткевич, К. Бякішев, В. Денисов, О. Задорожній, О. Зайчук, Л. Ентін, П.-Х. Імбер, А. Капустін, С. Кашкін, Г. Клебес, Ю. Колосов, С. Комаров, Е. Кривчикова, Х. Крюгер, І. Лукашук, Л. Луць, В. Мармазов, Я. Маленовські, Т. Маркерт, М. Марченко, В. Мицик, А. Саїдов, Д. Таршис, Л. Тимченко, Б. Топорнін, Г. Тункін, С. Тускоз, Е. Хаас, Т. Хартлі, С. Черниченко, С. Шевчук та інші.

Проте в сучасних розвідках проблема охорони інтелектуальної власності в праві Ради Європи не отримала повного й усебічного розкриття. Окремі її аспекти досить фрагментарно викладаються в загальних працях із міжнародного приватного права, спеціалізованих роботах із теорії інтелектуальної власності, а також у статтях щодо окремих об'єктів правової охорони (суміжні права, авторське право в Інтернеті) та боротьби з інтелектуальним піратством і контрафакцією. Складається враження, що тема правової охорони інтелектуальної власності в праві Ради Європи залишилась, так би мовити, у тіні більш дослідженої проблематики охорони інтелектуальної власності в Європейському Союзі.

Метою статті є комплексний аналіз правових норм щодо охорони інтелектуальної власності в документах Ради Європи для виявлення загальної картини цього напрямку нормотворчої діяльності згаданої міжнародної організації. Ставиться також завдання визначення особливостей підходів Ради Європи (далі – РЄ) до охорони інтелектуальної власності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право РЄ визначається як сукупність норм, у яких сформульовано «загальнообов'язкове правило поведінки суб'єктів міжнародного права, що встановлюється та забезпечується державами-учасницями та Радою Європи (регіональною міждержавною організацією) з метою регулювання, охорони й захисту суспільних відносин у межах завдань цієї організації» [3]. Правотворчий процес у межах Ради Європи має унормований характер і здійснюється відповідно до

Статуту Ради Європи 1949 р., Правил процедури Комітету міністрів 1951 р., Правил процедури Парламентської Асамблеї Ради Європи 1949 р. [4].

Щодо охорони інтелектуальної власності в системі права РЄ створено різні за юридичною силою й джерелами походження норми. За критерієм юридичної сили дослідники поділяють норми права РЄ на імперативні, диспозитивні та рекомендаційні [5]. Юридично обов'язковими є норми договорів (конвенцій) РЄ, укладених державами-учасницями згідно з принципом *роста sunt servanda*. Значна частина норм РЄ створюється внаслідок ухвалення Комітетом Міністрів і Парламентською Асамблеєю Ради Європи як статутними органами РЄ рішень, резолюцій або рекомендацій. Такі норми не мають юридично обов'язкового характеру (*vis obligandi*), не зумовлюють чіткі права й обов'язки для держав-учасниць, проте продукують настанови, яких суб'єкти права РЄ мають дотримуватись. Деякі дослідники (наприклад, М. Баймуратов, І. Лукашук, В. Мицик, С. Черниченко) визначають їх як *soft law* (м'яке право), що відіграє важливу роль у визначенні *opinio juris* та подальшому формулюванні договірних норм. Сукупність норм і правових принципів РЄ, як зазначає Л. Луць, формує *правові стандарти* Ради Європи, які містять єдині європейські правові вимоги до держав-учасниць у відповідній галузі та обумовлюють їх діяльність у межах європейського правового простору.

До створення правових норм щодо регулювання відносин інтелектуальної власності Рада Європи долучилась уже в перші роки свого існування. Після Другої світової війни в Західній Європі набула поширення ідея «європеїзації» патентного права. На основі Гаазької угоди 1947 р. між урядами Франції та країн Бенілюксу було створено Міжнародний патентний інститут, який займався попереднім розглядом заявок на патенти [6]. Однак створення тоді єдиного європейського патенту загальмувалось існуючими протиріччями між державами, тому було вирішено перейти до поетапної уніфікації патентного права європейських країн. Саме це завдання вирішувала Рада Європи, у складі якої було створено комісію експертів із патентного права. У результаті її діяльності РЄ були прийняті три Страсбурзькі конвенції 1953 р., 1954 р. та 1963 р., які відіграли важливу роль у подальшому створенні Європейської патентної організації (European Patent Organisation) і підготовці Конвенції про видачу європейських патентів (1973 р.).

Першу з вказаних конвенцій – *Європейську конвенцію про формальні вимоги до заявки на патент* (ETS № 16) – укладено 11 грудня 1953 р. Вона набула чинності в червні 1955 р. Її завдання полягало в уніфікації формальних вимог, що висуваються до патентної заявки, з метою спрощення процедури розгляду заявок у патентних відомствах держав-учасниць. Ця конвенція не лише мала певний вплив на регіональний уніфікаційний процес, а й заклала підвалини для укладення міжнародного Договору про патентну кооперацію. Друга Страсбурзька конвенція – *Європейська угода про міжнародну класифікацію патентів на винаходи* (ETS № 17) від 19 грудня 1954 р. –

набула чинності в серпні 1955 р. Відповідно до неї Рада Європи створила *Міжнародну класифікацію патентів на винаходи*. У 1971 р. на основі цих чинників було підписано Страсбурзьку угоду про міжнародну патентну класифікацію, яка мала загальносвітовий характер і передбачала залучення всіх країн-учасниць Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 р. Таким чином, Рада Європи стояла біля витоків сучасної системи міжнародної патентної класифікації, яка існує в діючій версії – МПК-2015.01.

Найбільше значення мала третя Страсбурзька конвенція – *Конвенція про уніфікацію деяких положень патентного права* (ETS № 47) від 11 листопада 1963 р., яка набула чинності 1 серпня 1980 р. Вона відіграла основну роль, зблизивши європейські патентні закони за фундаментальними напрямками – у галузі визначення патентоспроможності винаходу й обсягу правової охорони. У преамбулі документа зазначалося: «Уніфікація деяких положень матеріального права щодо патентів на винахід могла б допомогти промисловості й винахідникам, сприяти технічному прогресу та зробити свій внесок у створення міжнародного патенту». Це слугує реалізації головної мети Ради Європи – досягненню більшої єдності між її членами та сприянню їх економічному й соціальному прогресу шляхом угод і спільних дій в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій сферах.

Третя Страсбурзька конвенція стала відправним пунктом для розробки проектів Конвенції про європейський патент та Договору про патентну кооперацію. Подальший розвиток європейського патентного законодавства пов'язувався з діяльністю Європейської патентної організації, а також активністю органів та інституцій Європейського економічного співтовариства [7].

У 1960-ті рр. основний акцент у Раді Європи було зроблено на створенні норм щодо охорони авторських і суміжних прав із наголосом на останніх. Причини такого пояснювались, по-перше, недостатнім рівнем розробки міжнародного й національного законодавства європейських країн у сфері суміжних прав, а по-друге, стрімким розвитком телебачення та радіомовлення в цей період. Унаслідок цього з'явилися так звані «телевізійні» угоди Ради Європи, дві з яких передували Міжнародній конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій ефірного мовлення (Римська конвенція від 26 жовтня 1961 р.).

Європейську угоду про обмін програмами телевізійних фільмів (European Agreement concerning Programme Exchanges by Means of Television Films, ETS № 27) було підписано в Парижі 15 грудня 1958 р. Вона набула чинності 1 липня 1961 р. Ця угода визначала умови використання й демонстрації телефільмів, виготовлених телекомпаніями іншої країни, за умови спеціальних положень про дозвіл у контрактах між виробниками фільмів та акторами й творчими працівниками, які брали участь у створенні фільму.

Європейська угода про захист телевізійних передач (European Agreement on the Protection of Television Broadcasts, ETS № 34) від 22 червня

1960 р. та додаткові протоколи до неї (ETS № 54, ETS № 81, ETS № 113) регламентували права організацій телерадіомовлення та передбачали обов'язкову участь сторін у Римській конвенції 1961 р.

Новаторські підходи застосовано під час підготовки *Європейської угоди про запобігання радіомовлення зі станцій, що перебувають за межами національної території* (ETS № 53), підписаної 22 січня 1965 р. Вона містила заборону організації на суднах, літаках та інших транспортних засобах радіомовлення на територію однієї з держав-учасниць поза межами її національної території. Методологічні засади цього документа було використано під час створення міжнародної універсальної Конвенції про розповсюдження несучих програми сигналів, що передаються через супутники (Брюссельська конвенція 1974 р.).

Норми щодо охорони авторських і суміжних прав містились у таких актах:

– *Європейській конвенції про транскордонне телебачення* (ETS № 132) від 5 травня 1989 р.;

– *Європейській конвенції про спільне кінематографічне виробництво* (European Convention on Cinematographic Co-Production, ETS № 147) від 2 жовтня 1992 р.;

– *Європейській конвенції щодо питань закону про авторське право та суміжні права в межах транскордонного супутникового мовлення* (European Convention relating to questions on Copyright Law and Neighbouring Rights in the Framework of Transfrontier Broadcasting by Satellite, ETS № 153) від 11 травня 1994 р.;

– *Європейській конвенції про правовий захист послуг, що базуються на, або що перебувають в умовному доступі* (ETS № 178) від 24 січня 2001 р.;

– *Європейській конвенції про захист культурної спадщини у формі аудіо-відео творів* (ETS № 183) від 8 листопада 2001 р.

Наприкінці ХХ ст. різко загострилась проблема порушення прав інтелектуальної власності. Такі порушення не лише впливають на розвиток міжнародної торгівлі та стабільність економік країн світу, а й гальмують інновації, знижують рівень зайнятості, скорочують податкові надходження. Незаконний обіг контрафактної та піратської продукції фіксується практично в усіх сегментах світового ринку, проте особливо він помітний у галузі інформаційних технологій, аудіовізуальному секторі, галузі косметичної й фармацевтичної продукції. Найбільш небезпечною є тенденція зростання підробок, які загрожують здоров'ю та безпеці людей. Реакцією світової спільноти на ці явища стало посилення боротьби з порушенням прав інтелектуальної власності на глобальному, регіональному й національному рівнях.

У відповідь на виклики суспільства Рада Європи прийняла низку документів щодо попередження та боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності. Провідну роль серед них відіграли рекомендації Комітету Міністрів про захист прав інтелектуальної власності. Так, у *Рекомендаціях*

№ R(88)2 щодо боротьби з піратством стосовно авторських і суміжних прав від 18 січня 1988 р. [8] стверджувалось, що держави – члени Ради Європи повинні суттєво вдосконалити своє кримінальне законодавство та надати правоохоронним органам більш широкі права для виявлення й припинення піратської діяльності, у тому числі вже на стадії слідства конфісковувати піратські примірники та засоби їх виробництва, а також фінансові прибутки від такої діяльності. У разі встановлення провини піратські примірники й засоби їх виробництва мають бути знешкоджені, а фінансові доходи від незаконної діяльності повністю чи частково повинні спрямовуватись на компенсацію постраждалих сторони.

Рекомендації № R(95)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо введення в дію та поліпшення функціонування систем і процедур оскарження в цивільних або комерційних справах визначали основні види піратства в аудіовізуальній сфері, щодо яких необхідне вжиття заходів на захист прав інтелектуальної власності, зокрема діяльності антипіратських підрозділів в органах поліції, спеціальних палат у кримінальних судах і трибуналах, які розглядають питання звукового й аудіовізуального піратства, введення технічних антипіратських пристроїв, упровадження інформаційно-пропагандистських кампаній.

Рекомендації Rec(2001)7 Комітету Міністрів державам-членам про заходи щодо захисту авторських і суміжних прав та боротьби з піратством, особливо в цифровому середовищі, закликали держави-члени посилити боротьбу з порушеннями авторських і суміжних прав на міждержавному рівні та вдосконалити національне законодавство в цій сфері [9].

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи не мали обов'язкової юридичної сили, проте були проявом чіткої позиції та формували концептуальні підходи до вироблення політики держав щодо захисту прав інтелектуальної власності. Показово, що подальші міжнародні документи, зокрема й Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, будувалися саме на таких підходах.

Наступним кроком Ради Європи щодо вироблення єдиних підходів до протидії порушенням у сфері інтелектуальної власності стало прийняття Конвенції про кіберзлочинність (ETS № 183), яка є єдиним міжнародним документом у цій галузі, який має обов'язкову юридичну силу.

Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність підписано 23 листопада 2001 р., ратифіковано 7 вересня 2005 р., а чинності вона набула 1 липня 2006 р. Вона має не лише європейське, а й світове значення, оскільки її підписали Японія, Південна Африка, Канада та США. Реформи щодо боротьби зі злочинністю в Інтернеті, які базуються на керівних принципах цієї конвенції, проводяться в Аргентині, Бразилії, Єгипті, Індії, Нігерії, Філіппінах. У ст. 10 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність зазначено, що кожна сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення авторських і суміжних прав.

При цьому необхідними умовами настання кримінальної відповідальності є випадки, коли протиправні дії вчинюються свідомо, у комерційних масштабах і за допомогою комп'ютерних систем. Водночас зазначено, що кримінальна відповідальність не повинна застосовуватись до порушення будь-яких моральних прав авторів, передбачених міжнародними угодами з інтелектуальної власності.

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність засновується на принципах *Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод*. У ній визначаються умови й гарантії забезпечення прав людини у випадках кримінального переслідування, а також збереження права на свободу вислову думок і права людини на приватне життя.

Проблеми охорони інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства й панування Інтернету знайшли відображення в *Декларації Комітету Міністрів Ради Європи про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві* (Declaration of the Committee of Ministers on Human Rights and the Rule of Law in the Information Society, CM (2005) final. Publ. № 060508/b/2). Основна ідея цього акта полягає в тому, що такі цінності, як права людини, демократія, верховенство права, суспільна згода й довіра між людьми, зберігаються під час застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Особливу увагу звертає на себе п. 6 «Захист власності» Декларації Комітету Міністрів Ради Європи про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві. У ньому підкреслено, що у сфері ІКТ питання захисту власності виникають насамперед щодо інтелектуальної власності, такої як патенти, торговельні марки та авторські права. Ця декларація показує діалектику відносин інтелектуальної власності та ІКТ. Останні, з одного боку, забезпечують нові можливості доступу до об'єктів права інтелектуальної власності, а з іншого – можуть сприяти порушенню прав інтелектуальної власності та заважати переслідуванню правопорушників. Однак відсутність ефективних заходів захисту інтелектуальної власності перешкоджає інноваціям і творчості, скорочує інвестиції. У документі сформульовано важливе методологічне положення щодо державної політики стосовно інтелектуальної власності. Така політика повинна реалізовувати дві цілі: забезпечувати захист інтелектуальної власності відповідно до положень міжнародних угод та зберігати вільний доступ до інформації, яка є суспільним надбанням, і відкидати спроби обмеження такого доступу й використання такої інформації. Держави – члени Ради Європи повинні намагатись відносити політичну, соціальну, економічну та дослідницьку інформацію до суспільного надбання, розширюючи тим самим загальний доступ до життєво важливої інформації, яка охороняється правом інтелектуальної власності.

Насамкінець згадаємо два останні документи Ради Європи щодо охорони інтелектуальної власності в цифрову епоху. Мова йде про *Резолюцію та Рішення Парламентської Асамблеї Ради Європи* від 20 квітня 2016 р. [10]. Основний зміст цього «м'якого законодавства» має суперечливий ха-

ракти. З одного боку, рекомендовано послабити тиск кримінального переслідування за порушення прав інтелектуальної власності відповідно до ст. 10 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність. Ставиться питання про більш широке впровадження відкритих ліцензій із боку власників авторських прав в Інтернеті як засобу забезпечення доступу суспільства до творчих надбань. З іншого боку, говориться про посилення відповідальності недобросовісних інтернет-провайдерів і посилення боротьби з незаконним контентом, у тому числі за допомогою електронного правосуддя. На думку фахівців, це свідчить про те, що в праві РЄ акцент зі свободи інформації в Інтернеті та курсу на його розвиток зрушився в бік посилення захисту права інтелектуальної власності всіма доступними засобами.

Висновки. На підставі аналізу законодавства РЄ можна зробити висновок, що в праві РЄ охорона інтелектуальної власності посідає значне місце. Створено значний масив конвенційних норм імперативного характеру, який доповнюється сукупністю рекомендаційних норм і правових принципів, які формують стандарти Ради Європи у сфері охорони інтелектуальної власності. Ці стандарти впливають як на розвиток національного законодавства країн-членів, так і на формування системи міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності в цілому. На нашу думку, можна вести мову про існування в праві РЄ (скоріше системі права, ніж правовій системі) самостійної галузі – права інтелектуальної власності. Це положення потребує подальшого розвитку й аргументації на підставі нових наукових розвідок у царині емпіричного матеріалу та теоретичних узагальнень.

Література:

1. Минков А. Международная охрана интеллектуальной собственности / А. Минков. – СПб. : Питер, 2001. – 719 с.
2. Святун О. Історія становлення і розвитку науки права Ради Європи в Україні / О. Святун, А. Федорова // Право України. – 2013. – № 3. – С. 218–240.
3. Луць Л. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л. Луць ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 448 с.
4. Анцупова Т. Механізм правотворчества в рамках формування правопорядка Совета Европы / Т. Анцупова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 49. – С. 263–269.
5. Санченко А. Загальні теоретико-правові характеристики права Ради Європи / А. Санченко // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 313–319.
6. Reinalda B. Routledge History of International Organizations: From 1815 to the Present Day / B. Reinalda. – New York ; London : Routledge Taylor and Francis Group, 2009. – 850 p.
7. Еременко В. О едином патенте Европейского Союза / В. Еременко // Законодательство и экономика. – 2013. – № 9. – С. 45 – 62.
8. Recommendation № R(88)2 of the Committee of Ministers to the Member States on Measures to Combat Piracy in the Field of Copyright and Neighbouring Rights

- (Adopted by the Committee of Ministers on 18 January 1988, at the 414th meeting of the Ministers' Deputies) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/CM/Rec\(1988\)002_en.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/CM/Rec(1988)002_en.asp).
9. Recommendation Rec(2001)7 of the Committee of Ministers to member states on measures to protect copyright and neighbouring rights and combat piracy, especially in the digital environment [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=Rec\(2001\)7&Language=lanEnglish](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=Rec(2001)7&Language=lanEnglish).
  10. Parliamentary Assembly. Recommendation № 2089(2016). Provisional version. Intellectual property rights in the digital era [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://president-sovet.ru/files/00/84/0084dc993d5d5d1e7ebc2c03bde71858.pdf> ; Parliamentary Assembly. Resolution № 2110(2016) Provisional version. Intellectual property rights in the digital era [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://president-sovet.ru/files/f4/cf/f4cf3fbad843ff1f3f7b5a61b82c806a.pdf>.

Бочарова Н. В. Охрана интеллектуальной собственности в праве Совета Европы

Аннотация. Статья посвящена анализу положений документов Совета Европы об охране прав интеллектуальной собственности. Определены особенности подходов Совета Европы к охране интеллектуальной собственности в условиях современного информационного общества и высказана мысль о существовании в праве Совета Европы отдельной отрасли права – права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: Совет Европы, интеллектуальная собственность, авторское право, смежные права, патенты, права человека, международное право, информационное общество.

Bocharova N. Intellectual property protection in the Council of Europe law

Summary. The article analyzes the provisions of Council of Europe documents concerning the protection of intellectual property. The author defines the features of the European approach to the protection of intellectual property in contemporary information society. Council of Europe created a large amount of conventional norms of imperative character, which is complemented by a set of recommended norms and legal principles that form the Council of Europe standards in the field of intellectual property. These standards affect both the development of national legislation of member states and the formation of an international system of intellectual property protection in general. The author expresses the idea about the existence of separate branch of the Council of Europe law – intellectual property law. This provision requires further development and reasoning based on new scientific studies in the field of empirical and theoretical generalizations.

Key words: Council of Europe, intellectual property, copyright, related rights, patents, human rights, international law, information society.

УДК 341.1 / .8

КОСТЮЧЕНКО Я. М.,

кандидат юридичних наук,
юрист ТОВ «УКРЕЙНІАН АЕТЕТІКС»

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ

Анотація. Поглиблення й розширення сфер впливу Європейського Союзу в міжнародному глобальному просторі, активізація євроінтеграційних процесів, що відбуваються в багатьох країнах Східної та Центральної Європи, зумовили суттєве зростання видів правових форм його співробітництва з третіми країнами. Тому статтю присвячено загальнотеоретичним підходам до визначення міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами, визначено етимологічне значення категорій «співробітництво» та «форма», розроблено класифікацію міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами, проведено їх характеристику.

Ключові слова: міжнародне право, форми, співробітництво, взаємовідносини, Європейський Союз, треті країни.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво між Європейським Союзом (далі – ЄС) та третіми країнами здійснюється в різних організаційно-правових формах, що ґрунтуються на взаємовигідних інтересах, потребі вирішення спільних завдань і досягненні конкретних спільних цілей. При цьому варто констатувати той факт, що розширення міжнародно-правових форм співробітництва, трансформація існуючих і поява нових форм співробітництва ускладнюють процес вироблення уніфікованих стандартів такого співробітництва, конструктивного розуміння їх сутності. У зв'язку із цим виникає необхідність у з'ясуванні поняття міжнародно-правової форми співробітництва ЄС із третіми країнами, визначенні критеріїв їх об'єднання в самостійні види. Це дасть змогу не лише розробити єдині стандарти співробітництва ЄС із третіми країнами в межах кожної форми, а й спрогнозувати подальший розвиток відповідних форм співробітництва.

Актуальність теми дослідження підтверджується недостатньою кількістю наукових робіт, присвячених загальнотеоретичним підходам до визначення поняття й видів міжнародно-правових форм співробітництва ЄС із третіми країнами, що в поєднанні з необхідністю проведення комплексного наукового аналізу цього питання обумовлює важливість і своєчасність публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співробітництва ЄС із третіми країнами вивчали такі науковці, як О.І. Бастрикін, І.А. Березовська, І.З. Брацук, Ю.Ф. Гаврушко, Г.З. Макота, М.М. Микієвич, В.І. Муравйов, В.Ф. Опришко, С.В. Толстов та інші. Окремі дослідження присвячено широкому колу проблем співробітництва ЄС із третіми країнами (І.А. Березовська, М.М. Микієвич, В.І. Муравйов); інші ґрунтуються на вирішенні окремих аспектів цієї проблематики: міжнародно-технічного співробітництва (Г.З. Макота), регулювання міграційних процесів (Ю.Ф. Гаврушко), міжнародно-економічного співробітництва (В.Ф. Опришко) тощо. Однак, незважаючи на існування низки наукових розробок у цій сфері, зазначимо, що на сьогодні відсутні актуальні комплексні дослідження, присвячені аналізу загальнотеоретичних підходів до визначення міжнародних форм співробітництва ЄС із третіми країнами, що знову підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Метою статті є проведення аналізу загальнотеоретичних підходів до визначення міжнародно-правових форм співробітництва ЄС із третіми країнами та окреслення на цій підставі напрямів їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародне співробітництво ЄС із третіми країнами виступає на сьогодні однією з провідних форм міжнародних відносин у різних сферах. Таким чином, можна констатувати, що категорія «міжнародні відносини» за своїм змістом є ширшою, ніж поняття «міжнародне співробітництво».

У науці міжнародного права система міжнародних відносин означає самодостатню та спроможну до саморегуляції систему (комплекс) взаємодії суб'єктів міжнародних відносин на рівні держав, міжнародних організацій та учасників недержавного рівня [1, с. 264]. Отже, залежно від способів взаємодії суб'єктів, пропорційності розподілу між ними прав і зобов'язань, а також інших особливостей формуються різні види міжнародних відносин. Одним із таких видів є міжнародне співробітництво (поряд із яким можна виділити допомогу, консультування тощо).

В етимологічному значенні термін «співробітництво» тлумачиться як спільна діяльність, спільні дії; праця в якій-небудь установі [2, с. 520]. Отже, у загальнотеоретичному розумінні «співробітництво» означає такий спосіб взаємодії, який передбачає здійснення спільних, взаємоузгоджених дій із метою досягнення спільних або власних цілей, заснованих на взаємних зобов'язаннях.

На думку М.О. Мунтяна, поняття «міжнародне співробітництво» відображає такий процес взаємодії двох чи декількох учасників, у якому виключається застосування збройного насильства, домінують спільні пошуки можливостей реалізації спільних інтересів [3, с. 68]. Погоджуючись із думкою науковця, необхідно також підкреслити, що міжнародне співробітництво завжди ґрунтується на засадах взаємності (інтересів, завдань, цілей), проте не обов'язково рівності.

Однак у науці міжнародного права неодноразово наголошувалось на необхідності відмежування міжнародного співробітництва від інших видів міжнародної взаємодії. Так, наприклад, О.І. Бастрикін вказує, що основна різниця між допомогою та співробітництвом (як різними видами взаємодії) полягає в характері тих дій, які здійснюються в разі надання допомоги або співробітництва. Міжнародна правова допомога, на думку вченого, передбачає виконання окремих дій, покликаних сприяти вирішенню певних питань. Співробітництво ж означає цілеспрямовану й постійну, спільну та узгоджену, широку за масштабами й різноманітну за формами та напрямками діяльність компетентних органів, яка стосується загальних інтересів держав, що співробітничать, і спрямовується на досягнення єдиних цілей [4, с. 24–25].

Таким чином, можна виділити характерні ознаки міжнародного співробітництва, що вирізняє його з-поміж інших видів міжнародних відносин: 1) завжди є двостороннім (або багатостороннім), тобто передбачає виникнення взаємних зобов'язань і прав; 2) ґрунтується на засадах взаємності у визначенні цілей, завдань і способів співробітництва; 3) має різні напрями реалізації та форми вираження.

У науковій літературі виділяються різні види міжнародного співробітництва. Так, М.О. Мунтян виділяє такі типи міждержавного співробітництва:

- переговори, предметом яких є розподіл вигод держав від їх взаємодії (це водночас і шлях до співробітництва, і показник його існування);
- свідоме, досягнуте в результаті обговорення узгодження політики (формальні договори та угоди про діяльність);
- неявне співробітництво, що здійснюється без прямих зв'язків та (або) формальних угод, що не припускає укладення договорів (таке співробітництво виникає зі співпадаючих очікувань сторін);
- нав'язане співробітництво: сильніша сторона змушує іншу коригувати її політику, проте водночас коригує й власну;
- створення спеціалізованих інститутів, здійснення регламентації, експертиз, субсидій, що сприяють розвитку співробітництва [3, с. 68].

В.І. Муравйов розробив класифікацію міжнародних угод ЄС із третіми країнами, згідно з якою залежно від сфер співпраці угоди про співробітництво поділяються на угоди про економічну співпрацю, торговельні угоди, угоди про торгівлю та співробітництво, угоди про партнерство й співробітництво, угоди про асоціацію [5, с. 11].

Водночас, виділяючи міжнародно-правові форми співробітництва ЄС із третіми країнами, необхідно чітко розмежовувати форми, напрями та рівні відповідного співробітництва. Зокрема, напрями міжнародного співробітництва відображають конкретні сфери й галузі, у межах яких здійснюється відповідне співробітництво. До напрямів співробітництва ЄС із третіми країнами можна віднести міжнародне правове, технічне, економічне, безпекове співробітництво, співробітництво у сфері регулювання міграційних процесів тощо.

Наприклад, міжнародне технічне співробітництво означає окремий напрям зовнішньої політики держави, організацію суб'єкт-суб'єктних відносин, процес управління міжнародною технічною діяльністю, увесь комплекс правовідносин між суб'єктами взаємодії [6, с. 12–13].

Співробітництво ЄС із третіми країнами у сфері міграції реалізується таким чином: у праві ЄС працівники-мігранти з третіх країн захищені правом ЄС нарівні з громадянами ЄС, проте доступ до цих прав пов'язується зі свободою переміщення. Статус працівників – мігрантів із третіх країн регулюється правом ЄС, вторинним законодавством ЄС, двосторонніми й багатосторонніми угодами ЄС із третіми країнами [7, с. 10]. У цьому конкретному прикладі напрямом співробітництва є сфера регулювання міграційних процесів, а формою – двосторонні та багатосторонні угоди.

Рівнями співробітництва позначаються його межі. Наприклад, у ст. 13 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, визначено співробітництво на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях із метою запобігання й боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права, міжнародних норм у сфері прав людини, а також відповідно до гуманітарного права та норм права, що регулюють статус біженців [8].

Що ж стосується форм співробітництва ЄС із третіми країнами, то для їх правильного означення необхідно чітко підходити до розуміння самої категорії «форма». У філософському розумінні «форма» є вираженням змісту, його обумовленням. Це внутрішня й зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність [9, с. 114].

З позиції етимології це поняття має декілька значень: 1) обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; 2) пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь (перев. якійсь масі) надають певних обрисів, певного вигляду; 3) тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний із його сутністю, змістом; 4) спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація та зовнішнє вираження; 5) видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суть справи; 6) спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії; 7) суворо встановлений порядок у будь-якій справі [10, с. 617].

Таким чином, форма співробітництва є способом вираження його змісту й сутності. Відповідно, міжнародно-правову форму співробітництва ЄС із третіми країнами можна визначити як спосіб зовнішнього вираження змісту дій і процедур, які реалізуються в межах співробітництва ЄС із третіми країнами.

На підставі наведеного доцільно виділити такі міжнародно-правові форми співробітництва ЄС із третіми країнами: 1) участь третіх країн в агенціях ЄС; 2) укладення угод про асоціацію; 3) довгострокові двосторонні й багатосторонні договори (угоди); 4) угоди про участь у разових про-

ектах або спільній діяльності в межах окремих заходів. Охарактеризуємо більш детально кожну з форм співробітництва ЄС із третіми країнами.

Так, *участь третіх країн в агенціях ЄС* може набувати таких конкретних форм, як повна участь у них без права голосу, співробітництво в межах документа про співпрацю (меморандуму про взаєморозуміння, угоди про співпрацю, робочої домовленості, адміністративної угоди тощо) [11, с. 17].

У свою чергу участь третіх країн в агенціях ЄС можлива, якщо це закріплено в документі про заснування кожної окремої агенції. Є, зокрема, агенції, відкриті до участі третіх країн (наприклад, Європейська екологічна агенція або Європейська агенція з безпеки праці). Також існують агенції, які спрямовують діяльність суто на держави-члени (Центр перекладів для органів ЄС, Європейський центр із розвитку професійного навчання). Загалом участь третіх країн в агенціях ЄС можлива в таких формах: а) повної участі без права голосу; б) співпраці щодо реалізації окремих пріоритетів або заходів агенції; в) співпраці на нерегулярній основі [12, с. 18–19].

Так, прикладом співробітництва ЄС та України у формі участі в агенціях може виступати Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні), укладена 17 листопада 2014 р. [13]. У цій угоді визначено мету роботи Консультативної місії в Україні, правовий режим її перебування на території держави тощо.

Отже, ця форма співробітництва ЄС із третіми країнами характеризується особливою метою такого співробітництва, яка несе в собі «підготовчий» зміст. Зокрема, метою співробітництва ЄС із третіми країнами у формі участі останніх в агенціях ЄС може бути більш ґрунтовне вивчення третіми країнами законодавства ЄС, його політики й напрямів діяльності, вивчення третіми країнами напрямів гармонізації власного законодавства для підготовки до асоціації або інших форм партнерства з ЄС тощо.

Другою формою співробітництва ЄС із третіми країнами є *угоди про асоціацію*. У доктрині міжнародного права під поняттям «асоціація» мається на увазі виражений певним чином сталий зв'язок між його суб'єктами, покликаний забезпечити досягнення спільних цілей. Найчастіше асоціаціями іменують об'єднання держав (або залежних країн і територій) з міжнародними організаціями. При цьому асоціація може мати характер обмеженого членства в організації, для визначення якого зазвичай використовують термін «асоційоване членство», а може й не супроводжуватись таким членством [14, с. 10].

Так, 26 липня 2014 р. між ЄС та Україною було укладено Угоду про асоціацію [8], згідно з якою Україна перейшла в режим підготовки до членства в ЄС, зокрема й шляхом гармонізації власного законодавства, ведення діалогу про подальше співробітництво, залучення фінансової, інформаційної та іншої підтримки ЄС тощо.

Отже, ця форма співробітництва ЄС із третіми країнами засновується на переході від так званого підготовчого етапу асоціації (коли країна лише

має намір вступити в співробітництво з ЄС) до конкретних дій, спрямованих на визначення шляхів і методів євроінтеграції третьої країни. Це передбачає активізацію дій із боку відповідної країни в напрямі узгодження національного законодавства, інших політико-правових явищ і процесів зі стандартами й вимогами ЄС. У свою чергу ЄС і його інститути зобов'язуються будь-яким чином сприяти третій країні в реалізації поставлених завдань, надавати допомогу фінансового, консультативного та іншого характеру. У результаті цієї форми співробітництва обидві сторони отримують взаємовигідні умови подальшої співпраці, визначають пріоритетні її напрями тощо.

Третьою формою співробітництва ЄС із третіми країнами є *укладення двосторонніх та багатосторонніх угод тривалої дії*. У цьому разі співробітництво може передбачати такі форми взаємодії: обмін інформацією та досвідом із питань спільного інтересу між ЄС і третьою країною, у тому числі через навчання, участь представників країни в семінарах та обговореннях і надання країні технічної допомоги спеціалістами ЄС; запровадження механізму консультацій між керівництвом агенції ЄС та відповідного органу третьої країни (зустрічі на високому рівні); створення контактних пунктів і консультативних форумів; проведення спільних заходів [12, с. 22].

Прикладом багатосторонньої угоди є укладена ще в 1990-х рр. та переглянута в 2013 р. Угода трансатлантичної зони вільної торгівлі НАФТА, куди входять, крім США та ЄС, також Мексика й Канада [15].

Між ЄС та Україною в 1994 р. було укладено Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, яка виступає прикладом двосторонньої угоди про співробітництво ЄС із третіми країнами [16].

Цілями такого співробітництва було визнано такі заходи:

- забезпечення у відповідних межах політичного діалогу між сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин;
- сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між сторонами, а отже, прискоренню їх сталого розвитку;
- створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного й культурного співробітництва;
- підтримку зусиль України щодо зміцнення демократії та розвитку її економіки, завершення переходу до ринкової економіки [16].

Таким чином, не будучи державами – членами ЄС, треті країни отримують спроможність налагоджувати економічні, міграційні, торговельні та інші зв'язки, а ЄС – розширення можливостей для держав-членів.

Четверта форма співробітництва ЄС із третіми країнами – *співпраця для виконання разових проектів або спільні дії в межах окремих заходів*. Для започаткування такої співпраці представники державного органу влади третьої країни звертаються до керівництва агенції або інституту ЄС із запитом щодо можливості участі країни в певному конкретному заході (наприклад, у навчанні для представників цього органу) або щодо замов-

лення послуг агенції (наприклад, проведення дослідження, якщо агенція їх здійснює) [12, с. 25].

Ця форма співробітництва, на відміну від попередньої, характеризується одноразовою участю третьої країни в проекті ЄС або певному заході, ініційованому ЄС. У цьому разі ЄС не лише виступає ініціатором реалізації відповідного проекту, а й має право диктувати умови участі третіх країн у відповідному проекті.

Висновки. Отже, проведений аналіз показав, що в науковій літературі відсутнє чітке визначення поняття міжнародно-правової форми співробітництва ЄС із третіми країнами, яка досить часто ототожнюється з напрямками та рівнями співробітництва. Однак ці поняття необхідно чітко розмежовувати, оскільки форма є саме зовнішнім вираженням змісту та сутності співробітництва.

Вважаємо, що в перспективі форми співробітництва ЄС із третіми країнами можуть зазнати певної трансформації, що обумовлюється розширенням сфери впливу ЄС і його організаційної структури. Зокрема, деякі форми в подальшому можуть бути скасовані внаслідок втрати своєї актуальності (угоди про одноразову участь у проекті ЄС) або об'єднані в нову, більш досконалу форму. При цьому кожна форма співробітництва має засновуватись на уніфікованих вимогах і стандартах, що може стати напрямом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Толстов С.В. Система міжнародних відносин: внутрішні зв'язки та регулюючі механізми / С.В. Толстов // Антологія творчих досягнень. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2004. – Вип. 1. – С. 263–289.
2. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1978. – 781 с.
3. Мунтян М.А. Основы теории международных отношений : [учеб. пособие] / М.А. Мунтян. – М. : Изд-во МАБиУ, 2006. – 164 с.
4. Бастрькин А.И. Взаимодействие советского уголовно-процессуального и международного права / А.И. Бастрькин. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 324 с.
5. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / В.І. Муравйов. – К. : Академ-Прес, 2002. – 426 с.
6. Макота Г.З. Державне управління міжнародним технічним співробітництвом України з Європейським Союзом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Г.З. Макота. – Львів, 2015. – 22 с.
7. Гаврушко Ю.Ф. Правове регулювання міграційних процесів на універсальному та єврорегіональному рівнях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Ю.Ф. Гаврушко. – К., 2005. – 15 с.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-

- членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125.
9. Щерба С.П. Філософія : [підручник] / С.П. Щерба, О.А. Заглада. – К. : Кондор, 2011. – 548 с.
  10. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – 1979. – 972 с.
  11. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України і Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Я.М. Костюченко. – К., 2010. – 20 с.
  12. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості / [Н.М. Шаповалова, І.В. Озимок, Ю.С. Селенко, О.М. Татаревський] ; за ред. О.О. Шумило. – К. : Вид-во МЦПД, 2008. – 335 с.
  13. Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні) : міжнародний документ від 17 листопада 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 28. – Ст. 838.
  14. Березовська І.А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / І.А. Березовська. – К., 2005. – 15 с.
  15. Felbermayr G. Dimensions and Effects of a Transatlantic Free Trade Agreement Between the EU and US / G. Felbermayr, M. Larch, L. Flach, E. Yalcin, S. Benz. – Munich : «Ifoinstut» Munich University, 2013. – 11 p.
  16. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : міжнародний документ від 14 червня 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 26. – Ст. 1794.

Костюченко Я. Н. Общеоретические подходы к международно-правовым формам сотрудничества Европейского Союза с третьими странами

Аннотация. Углубление и расширение сфер влияния Европейского Союза в международном глобальном пространстве, активизация интеграционных процессов, происходящих во многих странах Восточной и Центральной Европы, обусловили существенное увеличение видов правовых форм его сотрудничества с третьими странами. Поэтому статья посвящена общеоретических подходам к определению международно-правовых форм сотрудничества Европейского Союза с третьими странами, определено этимологическое значение категорий «сотрудничество» и «форма», разработана классификация международно-правовых форм сотрудничества Европейского Союза с третьими странами, произведена их характеристика.

Ключевые слова: международное право, формы, сотрудничество, взаимоотношения, Европейский Союз, третьи страны.

Kostyuchenko Ya. General theoretical approaches to international legal forms of European Union cooperation with third countries

Summary. Deepening and expanding spheres of influence of the European Union in the international global environment, the intensification of the European integration processes in many countries of Eastern and Central Europe, led to substantial increase kinds of legal forms of its cooperation with third countries. Therefore, this article is devoted to general theoretical approaches to the determination of international legal forms of European Union cooperation with third countries, defined etymological meaning of the categories of “cooperation” and “form”, the classification of international legal forms of European Union cooperation with third countries held their characteristics.

It was found essential difference from other forms of co-operation of international legal relations, such as assistance. On this basis, the author developed the definition of international legal forms of European Union with third countries. There are analyzed the legal position of scientific sources on which basis trends and prospects of international legal forms of European Union co-operation with third countries are set.

The analysis, conducted in the article, showed that there is no clear definition of international legal forms of cooperation of the European Union with third countries in the literature, which is often identified with the areas and levels of cooperation. In the meantime, these concepts need to be clearly differentiated because form is just an external expression of the content and nature of cooperation.

It is grounded in the article that the in the future forms of cooperation between the European Union and third countries can experience a certain transformation, due to the expansion of the influence of the European Union and its organizational structure.

In particular, some forms can later be canceled as a result of their relevance lost (agreement on a one-time participation in the European Union) or they can be united in a new more perfect form. Thus, every form of cooperation must be based on uniform requirements and standards that can be a focus of future research.

Key words: international law, forms, cooperation, relations, European Union, third countries.

УДК 347.672:341.954

ХОРОША Т. С.,**аспірант****Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України**

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ЗАСІБ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Анотація. У статті розглядається сучасний стан застосування міжнародних договорів як засобу регулювання спадкових відносин з іноземним елементом. Проведено аналіз міжнародно-правового регулювання спадкових відносин з іноземним елементом, надано перелік і коротку характеристику міжнародних договорів, у тому числі за участю України, проаналізовано чинне колізійне українське законодавство в цій сфері.

Ключові слова: міжнародні договори, спадкування, правове регулювання, міжнародні договори в галузі спадкування, колізія права в галузі спадкування.

Постановка проблеми. У процесі життя кожен громадянин є учасником різноманітних правовідносин (цивільних, сімейних, трудових, податкових, адміністративних тощо). У кожному правовідношенні він виступає управомоченою або зобов'язаною стороною (кредитором або боржником). Смерть громадянина є підставою припинення багатьох правовідносин за його участю (сімейних, трудових, деяких цивільних, публічних) і може зумовлювати правовідносини за участю його колишніх членів сім'ї. Отже, норми спадкового законодавства регулюють суспільні відносини, що забезпечують універсальність правонаступництва в разі смерті громадянина.

У свою чергу спадкові правовідносини з іноземним елементом є найцікавішими для визначення стану їх урегульованості, відповідності такого регулювання інтересам учасників спадкових правовідносин з іноземним елементом та суспільства не лише вітчизняного спадкового права, а й спадкового права іноземних держав. Їх вивченню останнім часом присвячується значна увага науковців. Ці правовідносини розкриваються не лише на шпальтах відповідних розділів підручників, а й у дисертаційних дослідженнях. У них аналізуються окремі аспекти цього питання, зокрема правова природа, місце серед інших цивільно-правових відносин, підстави виникнення, особливості розвитку й припинення, зміст і специфіка суб'єк-

тного складу, а також сучасні теорії та концептуальні підходи до розуміння спадкових правовідносин, правове регулювання спадкових правовідносин.

Правила регулювання міжнародних приватноправових відносин, у тому числі спадкових, ускладнених іноземним елементом, знаходять вияв і закріплюються переважно в міжнародних конвенціях, а також у багатосторонніх та двосторонніх договорах про правову допомогу в цивільних і сімейних справах. А тому дослідження міжнародних договорів як засобу регулювання спадкових відносин з іноземним елементом є актуальним завданням, вирішення якого має сприяти всебічному науковому розгляду проблем міжнародного спадкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З наукової та практичної позицій спадкові відносини в міжнародному приватному праві важливі саме тому, що вони найтісніше пов'язуються з реалізацією права власності, що у свою чергу є певною правовою гарантією економічних прав людини й громадянина. Власність має виняткове значення не лише для суспільства в цілому, а й для заповідача та тих осіб, у руках яких буде зосереджуватись майно, що належало спадкодавцеві на праві власності. Тому питання спадкових відносин з іноземним складом у науковому й практичному аспекті розроблялись, а останнім часом досліджуються дуже активно.

Можна стверджувати, що осмислення спадкування з іноземним елементом в українській науковій думці переживає певний підйом. Початок цього процесу було покладено в перших працях загальнонавчаних фахівців із міжнародного приватного права, які сформувавши своє розуміння окресленої проблеми (наприклад, І.С. Перетерський, С.Б. Крилов, Л.А. Лунц, В.М. Корецький). Саме в їх роботах уперше в радянській науці міжнародного приватного права було сформульовано принципові питання спадкових відносин із наявністю іноземного елемента, способи вирішення колізійних питань, основні принципи вибору застосовуваного права, конфлікту кваліфікацій, зворотного відсилання тощо. Однак, незважаючи на всю значущість сформульованих ними питань, це були лише перші кроки.

У розробку сучасних підходів концепції спадкових відносин у міжнародному приватному праві великий внесок зробили вчені, які активно працюють у галузі міжнародного приватного права: В.В. Васильченко, Ю.О. Заїка, О.О. Кармаза, О.І. Купріянова, Д.М. Курдельчук, М.В. Ніконова, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса та інші.

Однак варто зазначити, що наукові праці, безпосередньо присвячені міжнародним договорам як засобу регулювання спадкових відносин з іноземним елементом, останнім часом не публікувались, а отже, специфіка міжнародно-правового регулювання спадкових відносин з іноземним елементом залишається невирішеною проблемою.

Метою статті є комплексний аналіз існуючих позицій учених щодо особливостей міжнародно-правового регулювання спадкових відносин з іноземним елементом, а також визначення й характеристика основних міжнародних договорів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свою незалежність Україна набула в 1991 р. [1] та як незалежна, суверенна, демократична, правова держава виступила на міжнародній арені як самостійний суб'єкт міжнародного права. У міжнародному праві відносини між державами, суверенами регулюються за допомогою міжнародних договорів.

Норми міжнародних договорів регулюють не лише міждержавні відносини, а й відносини, що виникають між фізичними та юридичними особами держав, які підписали міжнародний договір. Міжнародний договір є джерелом міжнародного приватного права. Незважаючи на те, що держава від свого імені підписує міжнародні договори, договори, що стосуються саме приватноправових відносин, та бере на себе зобов'язання суворо виконувати ці зобов'язання, такі договори адресуються не державі, а її національним органам, фізичним і юридичним особам, тобто учасникам цивільно-правових відносин.

Варто зазначити, що сьогодні діють численні міжнародні договори та договори, які стосуються саме сфери міжнародного приватного права, наприклад договори, що діють у сфері торгівлі, інвестицій, транспорту, а також договори, що регулюють цивільні, сімейні, трудові відносини.

Міжнародний договір, як було зазначено, є джерелом міжнародного приватного права. Як правило, до того, як застосувати норми національного (внутрішнього) законодавства конкретної країни (наприклад, до спадкових відносин), необхідно впевнитись у наявності будь-якого міжнародного договору, оскільки норми міжнародного договору мають пріоритет щодо норм національного законодавства.

В українському законодавстві принцип вирішення конфліктів між нормами національного й міжнародного права вирішується на конституційному рівні. Так, у ст. 9 Конституції України вказано: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [2]. Зауважимо, що аналогічне положення міститься в конституціях інших країн пострадянського простору.

В українському законодавстві, згідно з п. 2 ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» [3], під міжнародним договором розуміється укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права договір, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Міжнародний договір є досить ефективним засобом правового регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом. У міжнародних договорах, угодах, крім матеріально-правових і процесуальних норм, можуть встановлюватись також відсильні норми, тобто ко-

лізійні норми. Як справедливо зазначено в літературі, центр ваги міжнародно-правового договірної формування колізійних норм лежить у таких галузях, як права людини, сімейне й спадкове право, трудове право, деліктні зобов'язання, право власності [12, с. 371].

Складність регламентації зазначених відносин пов'язується з тією обставиною, що правові норми, наприклад, у сфері спадкування, досі перебувають під сильним впливом національних, культурних і релігійних традицій конкретної країни. Цей фактор, звичайно, безпосередньо впливає та в деякому сенсі гальмує процес одностайного правового регулювання зазначених відносин.

Так, важливу роль у регламентації приватноправових відносин з іноземним елементом відіграють універсальні міжнародні договори у вигляді конвенцій. Метою останніх є уніфікація правових норм на міжнародному рівні, пошук однакового регулювання в міжнародному цивільному обороті. У сфері спадкування кількість універсальних міжнародних конвенцій є невеликою. Проаналізуємо основні з них.

Гаазька конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень, від 5 жовтня 1961 р. [4] фактично розглядає всі можливі види колізійних прив'язок, що регламентують форму заповіту. У ній закріплюються декілька колізійних прив'язок щодо форми заповіту та інших заповідальних розпоряджень. Ця конвенція спрямовується на забезпечення дійсності заповідальних розпоряджень у міжнародному обороті. У міжнародній практиці часто виникають ситуації, пов'язані з визнанням дійсності заповіту, складеного заповідачем, і застосовного права до спадкування. Інакше кажучи, заповіт складено або скасовано за правом однієї країни, а до спадщини застосовується право іншої країни.

Залежно від конкретних обставин Гаазька конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень, передбачає можливість застосування особистого закону або у формі національного закону, або закону місця проживання. Ця конвенція допускає, що правопорядок у країні постійного місцезнаходження нерухомого майна, яке виступає предметом спадкування, також може виявитись компетентним, хоча вона передбачає й інші варіанти вибору права. Зокрема, допускається застосування правопорядку тієї країни, з якою в особи є найбільш тісний зв'язок. Застосування колізійних норм у Гаазькій конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень, не вимагає взаємності. Україна приєдналась до цієї конвенції з деякими застереженнями.

Конвенція, що передбачає єдиний закон про форму міжнародного заповіту, від 26 жовтня 1973 р. [5] (далі – Вашингтонська конвенція) складається з типового закону про форму міжнародного заповіту. Згідно зі ст. 1 Уніфікованого закону заповіт є дійсним щодо форми, зокрема, незалежно від місця його вчинення, місцезнаходження активів і громадянства, місця проживання та місця перебування спадкодавця, якщо він вчиняється у формі міжнародного заповіту.

У типовому законі передбачено, що закон не застосовується до форми заповідальних розпоряджень, вчинених двома або більше особами в одному документі (ст. 2), заповіт має бути вчинено в письмовій формі та підписано особисто спадкодавцем, його може бути виконано будь-якою мовою, написано від руки або за допомогою будь-яких засобів (ст. 3).

Згідно зі ст. 4 спадкодавець у присутності двох свідків та особи, уповноваженої засвідчити акт, проголошує, що зазначений документ є його заповітом, зміст якого він знає. Крім цього, заповідач не має повідомляти свідкам або уповноваженій особі про зміст заповіту.

Зауважимо, що Вашингтонська конвенція не порушує національне законодавство договірної сторони та надає заповідачу максимальні гарантії щодо його волевиявлення. Таким чином, обравши цю форму, заповідач може бути впевнений у тому, що заповіт буде визнано дійсним у всіх країнах – учасницях Вашингтонської конвенції.

Розглянута конвенція також регламентує необхідність власноручного виконання й підписання заповіту спадкодавцем. При цьому спадкодавцеві ставиться в обов'язок заявити про це двом свідкам та уповноваженій особі. У разі, якщо спадкодавець не в змозі підписати заповіт, він повідомляє про це уповноважену особу (про що робиться запис у заповіті) і вказує, хто підпише документ від його імені. При цьому спадкодавець керується нормами тієї країни, на території якої діє відповідна уповноважена особа. На сьогодні Україна не є учасницею цієї конвенції.

Вашингтонська конвенція являє собою серйозну гарантію принципу свободи заповіту, більше того, створює умови для справедливого скасування або зміни вже вчиненого заповіту. Однак цей договір не в змозі вплинути на хід подій, які часто мають проблемний характер і настають уже після вступу заповіту в силу [11, с. 85]. Тому пропонується розглядати цей документ у сукупності з іншим договором – Гаазькою конвенцією з міжнародного управління майном померлих від 2 жовтня 1973 р.

Гаазька конвенція щодо міжнародного управління майном померлих осіб від 2 жовтня 1973 р. [6] складається із 46 статей, де ст. 1 передбачає встановлення міжнародного сертифіката, що визначає особу чи осіб, уповноважених управляти рухомим майном померлої особи, і вказує її або їх повноваження.

Згідно зі ст. 2 цієї конвенції сертифікат складається компетентним органом у державі звичайного проживання померлого. Допускається застосування права тієї країни, громадянство якої мав померлий, для цього держава його громадянства та країна його проживання повинні зробити спільну заяву (ст. 3).

У цілому така свобода дій лише сприяє ефективній реалізації положень Гаазької конвенції щодо міжнародного управління майном померлих осіб, оскільки країни-учасниці не зобов'язані створювати певний новий орган, а можуть доручити оформлення міжнародних сертифікатів тим дер-

жавним органам або самозайнятій професійній особі, які вже виконують аналогічні функції у сфері спадкування (наприклад, нотаріусам).

Зазвичай для визначення власника міжнародного сертифіката та його повноважень компетентний орган застосовує своє внутрішнє право. Таке колізійне правило максимально спрощує на практиці процес видачі сертифіката, оскільки компетентний орган використовує винятково національні норми своєї держави.

Водночас Гаазька конвенція щодо міжнародного управління майном померлих осіб передбачає також два випадки, за наявності яких уповноважений орган має право скористатися законом «*lex patria*» та визначити керуючих спадкового майна відповідно до внутрішнього законодавства країни, громадянином якої є спадкодавець:

1) якщо держави як звичайного місця проживання, так і громадянства померлого зробили про це відповідні застереження;

2) якщо лише держава громадянства померлого зробила відповідне застереження про застосування свого внутрішнього законодавства та якщо спадкодавець проживав у країні, де оформлюється сертифікат (тобто в країні звичайного місця проживання) менше 5 років до моменту смерті.

Зазначимо, що Україна не приєдналась до цієї конвенції.

Гаазька конвенція про право, що застосовується до майна, розпорядження яким здійснюється на засадах довірчої власності, і про його визнання від 1 липня 1985 р. [7], згідно зі ст. 6 якої особі, яка передає успадковане майно, рекомендується самостійно обрати право та сформулювати мотиви свого вибору в спеціально підготовленому акті. Якщо вибір права не відбувся, діють положення тієї правової системи, з якою спадкування довірчої власності найтісніше пов'язується [10, с. 529]. Для встановлення такого правового зв'язку конвенція пропонує вдатись або до законодавства тієї країни, на території якої діє довірчий власник успадкованого майна, або до законодавства держави, у межах якої перебуває центр управління трастом, фондом тощо (ст. 7). До цієї конвенції Україна не приєдналася.

Перелік універсальних багатосторонніх договорів, що діють у сфері спадкування, завершує *Конвенція про право, що підлягає застосуванню до спадкування нерухомого майна* (підписана в Гаазі 1 серпня 1989 р.) [8]. Цей документ мало відрізняється від Гаазької конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень, 1961 р. Він також надає можливість вибору права найбільш тісного зв'язку для регламентації правовідносин у сфері спадкування нерухомого майна.

Юридичне оформлення такого вибору здійснюється за допомогою відповідної заяви. Форма заяви та її зміст визначаються за законами тієї країни, у якій вона складається, не відкидаючи також застосування права держави за принципом тісного зв'язку. Водночас розглянута конвенція вказує, що застосування законів держави, з якою особа – учасник правовідносин підтримує реальний зв'язок, можливе лише тоді, коли право цієї держави не вказує, якими саме нормативними актами варто керуватися.

Конвенція про право, що підлягає застосуванню до спадкування нерухомого майна, наділяється також специфічними властивостями. Зокрема, у ній затверджено, що представлені колізійні принципи покликані встановлювати дійсність договору щодо спадкоємства як особливого документа, який визначає, коли виникають права на спадщину, як вони змінюються або припиняються (ст. ст. 9–12).

На пострадянському просторі питання міжнародних спадкових відносин також отримали правове регулювання.

У межах Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД) однією з важливих конвенцій, що регулюють спадкові відносини, є Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. [9]. Як відомо, Україна є учасницею цієї конвенції, яка надає можливість на регіональному рівні врегулювати приватноправові питання міжнародного характеру, забезпечуючи правову базу для учасниць – держав СНД.

Питанням успадкування в Конвенції про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах присвячено декілька положень (ст. ст. 44–50). Згідно зі ст. 44 цієї конвенції громадяни договірних сторін можуть успадковувати на території інших договірних сторін майно чи права за законом або за заповітом на рівних умовах і в тому ж обсязі, як громадяни цієї договірної сторони. Із цього положення постає, що для громадян країн – учасниць конвенції в повному обсязі забезпечується правовий захист їх спадкових прав, під час спадкування не ставиться питання про взаємність, діє принцип рівності незалежно від місця проживання або місця знаходження успадкованого майна. Крім колізійних питань спадкування, у Конвенції про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. міститься правило визначення юрисдикції судів за спадковими справами.

Варто зазначити, що прийняття Мінської конвенції ознаменувало створення єдиного уніфікованого підходу держав – членів СНД в регулюванні питань міжнародного приватного права, важливе місце серед яких належить спадковим відносинам.

Однак наявність у межах СНД конвенцій про правову допомогу та правові відносини не применшує значущість двосторонніх договорів аналогічної спрямованості, укладених між різними державами – учасницями СНД (наприклад, між Україною та Республікою Грузія), оскільки саме двосторонні договори деталізують конкретну правову допомогу з огляду на конкретику існуючих відносин між відповідними країнами.

Цінність таких договорів пояснюється декількома причинами:

– вони регламентують один із базових принципів регулювання спадкових правовідносин – принцип зрівнювання в правах;

– досліджувані договори в більшості випадків визначають право країни, яка компетентна визначати порядок спадкування рухомого й нерухомого майна. Щодо рухомого майна договори про правову допомогу

дотримуються правила, що порядок спадкування визначається за законодавством тієї країни, на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання;

– договори про надання правової допомоги та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах визначають компетентний правопорядок, який регламентує форму заповіту;

– досліджувані договори регулюють порядок провадження в справах про спадкування, де зазвичай вказується, що провадження в таких справах ведуть установи тієї договірної країни, на території якої перебуває нерухоме майно, що є предметом спору;

– такі договори передбачають, що органи однієї договірної держави зобов'язані вжити весь передбачений національним законодавством комплекс заходів з охорони успадкованого майна.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши міжнародні договори у сфері спадкування, зауважимо, що Україна не є учасницею всіх наведених міжнародних конвенцій, оскільки вона приєдналась лише до однієї з них. На нашу думку, приєднання України до деяких із зазначених конвенцій у майбутньому може створити досить міцну платформу для забезпечення правової бази під час регулювання відносин зі спадкування з країнами – учасницями конвенцій. Також можна зробити висновок про те, що правове регулювання спадкування в міжнародному приватному праві як за допомогою міжнародних договорів, так і за допомогою внутрішнього законодавства не справляється з усім обсягом колізійних питань, які виникають у цій сфері, що безумовно залишає істотний простір для подальших наукових пошуків.

У межах проведеного аналізу варто зазначити про недостатньо налагоджену систему інформування між державами з питань міжнародного спадкування. Усе це змушує замислитись над питанням щодо активізації двосторонніх відносин між державами з метою встановлення гармонійного правового регулювання спадкування та насамперед із питань спадкування з іноземним елементом. Мова має йти насамперед про спрощення взаємовідносин нотаріусів, країн міжнародного нотаріату щодо ведення спадкових справ з іноземним елементом. Насамкінець варто зазначити, що Україна, як і країни, у яких спадкові справи ведуть нотаріуси, перебуває в орбіті романо-германської правової сім'ї. Це змушує замислитись над створенням спрощеної системи спадкових відносин із країнами, у яких проживає велика кількість українського населення, і розвернути більш активне договірне співробітництво в цьому напрямі.

Література:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
4. Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів, від 5 жовтня 1961 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 37. – Ст. 1554.
5. Конвенция, предусматривающая единообразный закон о форме международного завещания, от 26 октября 1973 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
6. Конвенция относительно международного управления имуществом умерших лиц [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_924/conv/print1389889140133469.
7. Convention of 1 July 1985 on the Law Applicable to Trusts and on their Recognition [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=59>.
8. Гагская конвенция о праве, подлежащем применению к наследованию недвижимого имущества, 1989 г. // Международное частное право : в 2 кн. / авторы-сост. Н.Ю. Ерпылева, М.Б. Касенова. – М. : Омега-Л, 2008. – С. 225–234.
9. Мінська конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_009?nreg=997_009&find=1&text=%F1%EF%E0%E4%EA&x=-888&y=-20145.
10. Международное частное право : [учебник] / [Л.П. Ануфриева, К.А. Бекашев, Г.К. Дмитриева и др.] ; отв. ред. Г.К. Дмитриева. – 2-е вид., перероб. і доп. – М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект». – 688 с.
11. Слабошпицька У.О. Особливості функціонування інституту міжнародного сертифікату з управління майном померлих осіб (Гаазька конвенція 1973 р.) / У.О. Слабошпицька // Журнал східноєвропейського права. – 2014. – № 8. – С. 83–89.
12. Толстых В.Л. Международное частное право: коллизионное регулирование / В.Л. Толстых. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 526 с.

Хороша Т. С. Международные договоры как способ регулирования наследственных отношений с иностранным элементом

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние применения международных договоров как средства регулирования наследственных отношений с иностранным элементом. Проводится анализ международно-правового регулирования наследственных отношений с иностранным элементом, предоставляются перечень и краткая характеристика международных договоров, в том числе при участии Украины, анализируется действующее коллизионное украинское законодательство в данной сфере.

Ключевые слова: международные договоры, наследование, правовое регулирование, международные договоры в отрасли наследования, коллизия права в отрасли наследования.

Khorosha T. International agreements as a method of adjusting of inheritance relations with foreign element

Summary. In the article a contemporary state of international agreements application as an adjusting means of inheritance relations with foreign element is analyzed. The analysis of international legal adjusting of inheritance relations with a foreign element is conducted, a list and short description of international agreements are given, including with participation of Ukraine, current Ukrainian collision legislation in this sphere is analyzed. The inheritance legal relations with foreign element are the most interesting for determination of their regulation state not only in the national inheritance law but also in the inheritance law of the foreign states. Considerable attention of scientists is lately dedicated to their research. These legal relations open up not only in the columns of corresponding divisions of textbooks but also in numerous dissertation theses. Separate aspects are analyzed in those scientific works, in particular legal nature, place among other civil legal relations, grounds of origin, features of development and termination, maintenance and features of subject composition; modern theories and conceptual understanding of the inheritance legal relations; inheritance relations legal adjusting. The rules of adjusting international inheritance relations complicated by foreign element find their display and are mainly provided in the international conventions, multilateral and bilateral agreements on legal assistance in civil and family cases. Research of international agreements as a means of adjusting of inheritance relations with foreign element is an actual scientific task, the solution of which may provide a grounded scientific research of international inheritance problems.

Key words: international agreements, inheritance, legal adjusting, international agreements in the sphere of inheritance, collision of law in the sphere of inheritance.

ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

УДК 341.224.3

САМОЙЛЕНКО Є. А.,

асистент кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СУДНОПЛАВСТВА НА ДНІПРІ

Анотація. Статтю присвячено проблематиці відновлення єдиного договірного режиму проходу суден Дніпром. Обґрунтовується доцільність укладення Конвенції про судноплавство на Дніпрі та створення на підставі угоди міжнародної міжурядової організації прибережних країн – Дніпровської річкової комісії. Аналізується можливість з'єднання Дніпра із системою європейських прибережних маршрутів «Дніпро – Вісла – Одер» та «Даугава (Західна Двіна) – Дніпро». Визначається роль у цих сферах міжнародних відносин ОБСЄ та Європейської економічної комісії ООН.

Ключові слова: міжнародна ріка, внутрішні водні шляхи, Дніпро, судноплавство, ЄС, СОТ, ОБСЄ, ЄЕК ООН, ТОВ СП «НІБУЛОН».

Постановка проблеми. Ріка Дніпро є однією з найдовших у Європі та протікає територією України, Білорусі та Росії. Вона являє собою глибоководну магістраль, якою судна мають змогу вийти в морський та океанічний простори, а також зайти в інші річкові системи. З розпадом СРСР колишні союзні республіки успадкували досить багату інфраструктуру воднотранспортного комплексу, пов'язану з експлуатацією дніпровських вод. Низка сучасних портів міжнародного значення розташовуються саме вздовж цього водного шляху, різним відріzkам якого присвоєно класи IV – Vb категорії «Е». Спонукає реалізувати потенціал дніпровського судноплавства може скоординована транспортна політика трьох прирічкових держав.

З позиції міжнародного права її проявом могла б стати підготовка Конвенції про судноплавство на Дніпрі. При цьому порядок проходу, заснований на міждержавній угоді, раніше вже діяв на ріці. У розвиток положень Заключного акта Віденського конгресу 1815 року його було встановлено для придніпровських країн на основі австрійсько-російської домовленості від 5 (17) серпня 1818 року [1]. Тому коректно вести мову не про започаткування, а про відновлення прирічковими державами договірною регулювання судноплавного використання цієї водної артерії.

Сенс означеної міжнародної правотворчості значною мірою обумовлюється геополітичною стратегією, якої дотримується Україна, насамперед євроінтеграційним курсом та вступом до Світової організації торгівлі (далі – СОТ). Ці два визначальні фактори мають стимулювати нашу державу до прискорення розв'язання проблеми відсутності конвенційного статусу Дніпра як міжнародної судноплавної ріки.

Справа в тому, що асоціативне членство України в Європейському Союзі (далі – ЄС) очевидно приведе до повноправної участі в цій наднаціональній структурі. Принаймні таке припущення наразі є логічним і передбачуваним. Згідно із ч. 2 ст. 4 Договору про функціонування ЄС питання транспорту та транс'європейської мережі належать до спільної компетенції ЄС і держав-членів [2]. Тобто з приєднанням України до ЄС вона втратить абсолютну самостійність у комплексному врегулюванні всіх аспектів дніпровського судноплавства на основі міжнародної угоди з третіми (прибережними) країнами. Фахівці зазначають, що інститути інтеграційного об'єднання, особливо Суд ЄС, роблять усе можливе, щоб забезпечити умови для відособленого функціонування права ЄС, мотивуючи це необхідністю створення єдиних правил для всіх суб'єктів, які діють на спільному ринку. Із цією метою проголошується автономія правової системи ЄС від міжнародного права [3, с. 61–62]. У Рішенні від 14 липня 2005 року в справі № С-433/03 (Комісія Європейських Співтовариств проти ФРН) Суд Європейських Співтовариств констатував, що ратифікація й імплементація німецьким урядом двосторонніх угод про внутрішній водний транспорт із Румунією від 22 жовтня 1991 року, Польщею від 8 листопада 1991 року, Україною від 14 липня 1992 року без консультації чи співпраці з Комісією Європейських Співтовариств є порушенням ст. 10 Договору про Європейське Співтовариство. Положенням згаданої норми передбачалося вжиття державами-членами всіх необхідних заходів із метою гарантування виконання зобов'язань, що поставали із цього Договору чи дій, вжитих інститутами Співтовариства. Країни повинні утримуватись від будь-яких заходів, які могли б поставити під загрозу досягнення цілей Договору про Європейське Співтовариство [4]. У чинній консолідованій версії основоположних угод наведеній нормі відповідає ст. 4 Договору про ЄС [5].

За наявності факту повного входження України до ЄС ненаданий Дніпру статус договірної ріки може обернутися ситуацією, коли прохід по ньому в межах території ЄС регламентуватиметься винятково положен-

нями внутрішнього законодавства й актами інститутів ЄС. Це означатиме підпорядкування судноплавного використання ріки не стільки національним, скільки загальноєвропейським інтересам, які визначаються інтеграційним центром. Достатньо зупинитись на виключних повноваженнях ЄС у сфері внутрішнього ринку, встановлення правил конкуренції на ньому й торгової політики [2], а для наочності варто згадати позиційне, або статусне, протиборство ЄС і Дунайської Комісії.

З позиції вступу України до СОТ 16 травня 2008 року найбільшу увагу в аспекті воднотранспортних відносин привертає Графік специфічних зобов'язань у секторі послуг, доданий до Генеральної угоди про торгівлю послугами (далі – ГАТС) [6], який стосується нашої держави. До цього графіка включено Перелік вилучень із режиму найбільшого сприяння відповідно до ст. II ГАТС. Згідно з Переліком українська сторона повинна відкрити внутрішні водні шляхи для іноземних суден через 8 років після вступу до СОТ – не пізніше середини травня 2016 року [7]. Тому на виконання умов приєднання до цієї організації та з урахуванням обраного вектора інтеграції країні доречно організувати дипломатичну конференцію з розробки конвенції щодо судноплавства на Дніпрі з її підписанням якнайближче до вказаної дати. У такому разі Україні вдасться не лише дотриматись приписів Протоколу про вступ до СОТ, а й заодно створити міжнародно-правовий механізм їх реалізації у сфері судноплавства головною водною артерією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблематика залишається фактично недослідженою в доктрині міжнародного права. Можна виділити лише окремі наукові пошуки, зорієнтовані на характеристику правових засад регулювання режиму ріки Дніпро як частини системи європейських внутрішніх водних шляхів [8].

Метою статті є комплексний аналіз ключових проблем і наявних перспектив удосконалення міжнародно-правового режиму дніпровського судноплавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасному стану міждержавного регулювання судноплавного використання Дніпра притаманний половинчастий характер. Поточна ситуація пояснюється певними причинами, які відображають специфічну форму й зміст цієї регламентації. По-перше, замість єдиної конвенції трьох країн щодо порядку проходження конкретною міжнародною рікою зараз діє лише одна загальна українсько-білоруська угода про судноплавство на внутрішніх водних шляхах. Не сформовано навіть систему подібних двосторонніх договорів між усіма придніпровськими державами. По-друге, існуюча міждержавна домовленість, як і інші схожі, укладені Кабінетом Міністрів України, за своєю суттю передбачають трансконтинентальне судноплавство винятково на засадах взаємності, а саме для суден країн – учасниць договору. За таких обставин залишається невизначеним міжнародний режим проходження відповідними суверенними ділянками Дніпра щодо суден третіх націй, у тому числі прибережних. Інакше кажучи, описані угоди спрямовуються насам-

перед на отримання доступу до внутрішніх водних шляхів певної іноземної держави. Їх укладення забезпечує зворотний результат – аналогічний нормативно-індивідуалізований порядок судноплавства власною (українською) материковою акваторією суден країни-контрагента. Викладену вітчизняну договірну практику справедливо оцінити як задовільну, проте вона потребує вдосконалення.

Історично міжнародне річкове право завжди перебувало в нерозривному зв'язку з географічними науками, насамперед гідрологією. Тому під час виокремлення перспективних елементів конвенційного режиму судноплавства на Дніпрі вважаємо за доцільне додатково спиратись на його гідрологічний і гідрографічний аналіз.

У гідрографічному аспекті річка ділиться на три частини: Верхній Дніпро (від витoku біля с. Бочарове Смоленської області Російської Федерації (далі – РФ) до Києва), Середній Дніпро (від Києва до Запоріжжя) та Нижній Дніпро (від Запоріжжя до гирла).

З огляду на природно-ландшафтні характеристики судноплавства Дніпро ділиться на такі ділянки: від витoku до гирла Прип'яті, де мають місце річкові умови навігації; від гирла Прип'яті до Києва, від Києва до Канева, від Канева до Нової Каховки – озерні умови проходу; від Нової Каховки до Херсона – річкові; від Херсона до Очакова й Миколаєва – озерно-морські. Верхній Дніпро закінчується Київським водосховищем. До Середнього Дніпра входять Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське та Дніпровське (Запорізьке) водосховища. Нижній Дніпро ділиться на дві ділянки: пригирлову (від дамби Каховської ГЕС до вершини дельти) завдовжки 100 км і гирлову, або дельтову (від вершини дельти до Дніпровського лиману). Ділянка Дніпра від Запоріжжя до Нової Каховки зарегульована Каховським водосховищем [9, с. 12–13]. Гарантовані габарити української частини річки є досить прийнятними. Ширина суднового ходу становить не менше 80 м. Глибина стоку від Херсона до Києва дає можливість проходити суднам з осадкою 3,65 м, а від Києва до Любеча – суднам з осадкою 2,65 м. На Дніпрі допускається плавання суден шириною до 17,5 м (обмежено шириною шлюзів у 18 м) і довжиною до 190 м [10, с. 40; 9, с. 12–13].

Наведена інформація має вагомий прикладний характер. Її можна й необхідно враховувати під час підготовки та реалізації національних програм розвитку внутрішніх водних шляхів. А *fortiori* відповідні дані накопичуються, обробляються, аналізуються й використовуються Європейською економічною комісією ООН (далі – ЄЕК ООН) у ході транспортного планування в цілях подальшого розвитку транс'європейської водної мережі. Виведену та апробовану ЄЕК ООН методологію виявлення в цій мережі вузьких місць і ланок, яких бракує, відображено в так званій Синій книзі – Переліку основних характеристик і параметрів мережі водних шляхів категорії «Е». Статистична за своєю природою діяльність ЄЕК ООН орієнтується на підтримку комфортної пропускної спроможності водних магістралей. Вузькими місцями називаються ділянки мережі європейських водних

шляхів міжнародного значення, параметри яких є значно нижчими, ніж у цільових. Першим їх різновидом є відрізки водних шляхів категорії «Е» з параметрами нижче мінімальних вимог (клас IV); другим – стратегічно вузькі місця: складові транс'європейської водної мережі із задовільними мінімальними вимогами (клас IV), проте які мають бути модернізовані для покращення структури мережі чи підвищення економічного потенціалу внутрішнього судноплавства [11, с. 2–3].

Якщо згідно з останньою редакцією Синьої книги на Дніпрі в межах України жодних вузьких місць виявлено не було, то на території Білорусі, де домінують більш мілководні річкові умови проходу, є стратегічно вузькі місця вздовж водного шляху Е 40, до якого включено Дніпро. Це ділянки річки Муховець від Бреста до Кобрини, Дніпровсько-Бузького каналу від Кобрини до Переруба, річки Піна від Переруба до Пінська, річки Прип'ять від Стахова до гирла та від Пхова до білорусько-українського кордону. Спільна та єдина вада всіх відрізків – недостатня максимальна осадка суден [12, с. 2], що негативно впливає на обсяги транспортних потоків українською акваторією Дніпра.

Під час розробки конвенції, присвяченої проходу дніпровськими водами, варто відштовхуватись від типової структури міжнародно-правового режиму річкового судноплавства [13, с. 49]. В основу договору має бути закладено концепцію міжнародної ріки як однолінійного транскордонного водного об'єкта. Дію його норм логічно поширити винятково на головне русло Дніпра від Смоленська до естуарію включно. Перевагою цього підходу є забезпечення самостійності придніпровських країн у здійсненні національної транспортної політики щодо судноплавного використання приток ріки, що водночас збереже актуальність раніше укладених і майбутніх домовленостей кожної з них про судноплавство на внутрішніх водних шляхах.

Вибір адміністративного й промислового центру Смоленської області РФ як крайньої вузлової точки Верхнього Дніпра обумовлюється стратегічними інтересами Росії, Білорусі та України. У такому разі досягається максимальний сумарний економічний ефект від вантажних і пасажирських перевезень річковою магістраллю. Смоленськ займає вигідне географічне положення на шляху з Москви до Білорусі та України. Оскільки в масштабах класифікації ЄЕК ООН Дніпро вище місця впадання в нього Прип'яті має регіональне значення, влада та громадськість країн цього відрізка ріки проявляють ініціативи щодо зміни ситуації, що склалась. З 2013 року Міністерство транспорту й комунікацій Білорусі бере активну участь у засіданнях Спільної робочої групи зі співробітництва республіки та Смоленської області щодо відновлення судноплавства на прикордонних ділянках Дніпра. Очисткою русла ріки займається білоруське унітарне підприємство «Дніпро-Бузький водний шлях», яке зареєструвало в області своє представництво. Оплата вартості робіт проводиться Федеральним агентством із водних ресурсів РФ у вигляді субвенцій регіону, оскільки воно за-

хистило програму поглиблення дна на федеральному рівні [14]. У подальшому заходи фінансуватимуться за рахунок бюджету Союзної держави РФ та Республіки Білорусь у світлі договору від 8 грудня 1999 року [15]. Проект має на меті відкриття для річкового судноплавства ділянки Дніпра в межах Смоленської, а також Гродненської й Могильовської областей. Водночас за українсько-білоруською міжвідомчою домовленістю від 25 травня 2001 року Мінськ зобов'язався відновити задовільні навігаційні параметри ріки в Гомельській і Могильовській областях до населеного пункту Поликовичі [16]. Отже, обсяг та високі темпи залишкового гідротехнічного будівництва можуть зробити придатною для проходу всю «конвенційну» протяжність Дніпра ще до підписання відповідної тристоронньої угоди.

Нова домовленість не повинна бути перешкодою висхідному розвитку воднотранспортних перевезень на трансконтинентальному просторі. Ефективна експлуатація водних ресурсів Дніпра слугує лейтмотивом для обговорення міжурядовими організаціями різних варіантів підключення Дніпра до системи таких європейських прибережних маршрутів, як «Дніпро – Вісла – Одер» і «Даугава (Західна Двіна) – Дніпро».

На 52 сесії Робочої групи з внутрішнього водного транспорту Комітету внутрішнього транспорту ЄЕК ООН у жовтні 2008 року представник Білорусі підкреслив пріоритетне значення для країни відновлення водного шляху «Дніпро – Вісла – Одер». Делегат запропонував заінтересованим урядам, ЄЕК ООН, фінансовим та іншим установам надати його державі підтримку в оцінці практичної можливості й соціально-економічних наслідків проекту [17]. Його реалізація стартувала 2014 року за кошти ЄС у межах Програми прикордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» та підтримки Міністерства транспорту й комунікацій Республіки Білорусь, Міністерства інфраструктури й розвитку Республіки Польща та Державного агентства водних ресурсів України [18]. Названа траса, промаркована як Е 40, являє собою водну вісь між Чорним і Балтійським морями, що спроможна перетворити відповідні країни на осередки мультимодальних перевезень міжнародного значення. На сьогодні вона не використовується через присутність на Західному Бузі основного вузького місця від Зегжинського озера до Бреста [11, с. 9].

У 2003 році уряди Латвії, Білорусії та України звернулися до ЄЕК ООН із проханням підтримки проекту створення транзитного водного шляху «Даугава (Західна Двіна) – Дніпро» [19]. Аналогічно до попереднього випадку головна ідея зводилась до з'єднання Чорного та Балтійського морів. Робоча група з внутрішнього водного транспорту на 48 сесії в жовтні 2004 року висловила готовність зайнятися цим проектом, коли всі безпосередньо заінтересовані в його запуску держави досягнуть згоди щодо проведення супутніх експертних досліджень [20]. Для забезпечення судноплавства з гарантованими глибинами 5 м потрібно здійснити роботи з поглиблення скельних порогів і піщаних перекатів на окремих ділянках трасою та вище Київського водосховища. Технічно це можливо приблизно

до тисячного кілометра річки Дніпро. Для створення 5-метрових глибин вище тисячного кілометра необхідно побудувати в Україні новий гідровузол із судноплавним шлюзом і ГЕС, а в Білорусі – 7 дамб, 11 шлюзів, 1 ГЕС та 3 гідровузли з дамбами й шлюзами на Дніпрі, ГЕС на Західній Двіні та 81-кілометровий канал на вододілі між Західною Двіною й Дніпром (між містами Оршою та Вітебськом). Для реалізації проекту на території Латвії варто збудувати 2 дамби, 5 шлюзів, 1 ГЕС, не рахуючи причалів і безлічі інших об'єктів [9, с. 14]. Надалі до обговорення облаштування суднового проходу жодна з делегацій не поверталася.

План роботи Робочої групи з внутрішнього водного транспорту Комітету внутрішнього транспорту ЄЕК ООН на 2014–2018 роки передбачає проведення досліджень із метою вивчення можливості розробки всеохоплюючої стратегічної політики у сфері внутрішнього водного транспорту, яка враховувала б інтереси не лише ЄС, а й таких країн, як Білорусь, Казахстан, Молдова, Росія, Сербія та Україна [21].

Фактично унікальність надання Дніпру конвенційного статусу міжнародної судноплавної ріки полягатиме в тому, що воно зробить істотний внесок в організацію проведення прирічковими країнами послідовної воднотранспортної політики, що наочно простежуватиметься в їх чітко систематизованій договірній практиці. На Дніпрі як відкритій транскордонній магістралі спеціальною угодою забезпечуватиметься стабільний режим міжнародного судноплавства. Використання похідних від нього приток і штучних каналів для цілей проходу іноземних суден вирішуватиметься індивідуально прибережною державою на підставі додатково укладених нею двосторонніх угод про судноплавство на внутрішніх водних шляхах. Щодо України ця теза має подвійно важливе значення, оскільки вона є придунайською державою, для отримання допуску до похідних від сьомого МТК відгалужень традиційно вдається до підписання білатеральних міжурядових домовленостей.

Тобто на Дніпрі, як і на Дунаї, на користь усіх націй повинна діяти свобода проходу для торгових, пасажирських, спортивних, прогулянкових чи прирівняних до них суден, парусів і яхт. Зараз пропускні можливості портів ріки використовуються всього на чверть потужності. Основну базу поставок формують зовнішньоторговельні товаропотоки. Для України це експорт металопродукції, феросплавів і зернових культур переважно силами компанії «Нібулон», яка також займається днопоглибленням Дніпра. Поки що працює лише одна контейнерна лінія – з портів Туреччини до порту Дніпропетровська: Стамбул – Варна – Іллічівськ – Херсон – Дніпропетровськ. Білорусь експортує Дніпром до Європи та Азії калійні добрива та інші товари. Разом із Туреччиною заплановано створення транспортної корпорації з побудовою на Прип'яті в Нижніх Жирах багатофункціонального терміналу з перевалки сипучих вантажів і наливу нафти. Прогресивним кроком вважаємо відновлення системи освітлення вздовж стоку ріки, що є підставою для включення до конвенції положення про нічне судноп-

лавство. Це розвантажить рух суден у денну пору доби та водночас підвищить загальну інтенсивність їх проходу.

З метою захисту власних економічних інтересів придніпровським країнам варто ввести обмеження на каботажні перевезення, зарезервувавши право на великий каботаж за суднами своїх прапорів, а малий каботаж віднести до відання відповідних прирічкових націй.

За військовими, поліцейськими та іншими кораблями, на які покладено виконання функцій публічної влади прибережних держав, доцільно закріпити право проходу через належні іншим країнам ділянки ріки за погодженням із цими країнами. На заходження до Дніпра аналогічних кораблів неприбережних держав необхідно встановити заборону.

Квінтесенцією конвенційного режиму судноплавства на ріці має бути заснування міжнародної міжурядової організації із членством у ній прибережних країн – Дніпровської річкової комісії (далі – ДРК). Структуру потрібно наділити повноваженнями, достатніми для того, щоб вона перетворилась на координаційний центр, який не лише слідкував би за виконанням домовленості, а й будь-яким чином сприяв покращенню навігаційних умов на водній артерії, усебічному забезпеченню безпеки судноплавства, організації перевізного процесу в інтересах держав – членів ДРК.

Сесія ДРК як вищий орган повинна на першому засіданні визначити правові засади роботи постійного діючого виконавчого органу (секретаріату) та всього апарату. Місцем перебування ДРК доцільно обрати Київ, через який проходять декілька МТК. У ньому розташований регіональний центр Річкової інформаційної служби, зона дії якої з урахуванням субцентрів поширюється на більшість судноплавної протяжності Дніпра.

Механізм урегулювання річкових спорів має ґрунтуватись на таких засобах, використання яких дасть змогу в прийнятні строки ухвалити обов'язкове рішення по суті суперечки. Більш жорсткі за природою й визначенням судові засоби не гарантують оперативність під час її вирішення. Дипломатичні інструменти впливу досить часто приводять до досягнення хиткого консенсусу завдяки рекомендаційній силі остаточного вердикту. Оптимальним варіантом вирішення спорів, які можуть виникати у відносинах між державами щодо реалізації своїх прав на прохід Дніпром, є створення погоджувальних комісій, які прийматимуть рішення імперативного характеру.

Головною проблемою проведення дипломатичної конференції з підготовки Конвенції про судноплавство на Дніпрі є напруженість у відносинах між Україною й Російською Федерацією, яка у світлі збройного конфлікту в південно-східній частині нашої держави переросла в конфронтацію. Деякі неординарні політичні заяви російської сторони мають безпосереднє відношення до порушеної в дослідженні проблематики, оскільки їх зміст зводиться до пропозиції зміни русла Дніпра. З позиції міжнародного річкового права подібні дії неприпустимі. Під час їх оцінки варто виходити з позиції обмеженості суверенітету РФ на істотне втручання на своїй території в гідрологічний режим неподільного транскордонного водного об'єкта,

адже це завдає серйозної шкоди судноплавству. Прецедентом *contradictio in contrarium* слугує рішення Постійної палати міжнародного правосуддя 1937 року в справі про відвід вод із ріки Маас [22].

Як превентивний захід у Конвенції про судноплавство на Дніпрі можна закріпити за прирічковими державами, розташованими вище за течією, обов'язок використовувати водні ресурси Дніпра для виробничих, сільськогосподарських та інших цілей, не охоплених поняттям судноплавства, тією мірою та в такий спосіб, що не ставлять під загрозу безпеку проходу суден і збереження навігаційних характеристик річкового стоку. Принцип рівності суб'єктів міжнародного права зумовлює потребу збалансування зобов'язань прибережних країн у сфері дніпровського судноплавства, які постають із виправданого взаємного обмеження їх суверенітету. У цьому разі угода повинна містити положення про заборону прирічковим державам, розташованим нижче за стоком, безпідставно чинити будь-які перешкоди для проходу в напрямку від (до) моря щодо суден, які плавають під прапором країн, розташованих вище за течією Дніпра.

З огляду на стан сучасних російсько-українських відносин питання укладення Конвенції про судноплавство на Дніпрі варто виносити на загальноєвропейський рівень, залучивши до процесу її підписання Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) та ЄЕК ООН. Якщо ОБСЄ опікується забезпеченням миру на регіональному рівні, а її членами є обидві сторони конфлікту, то ЄЕК ООН займається формуванням гомогенного річкового права в масштабах Європи, яке охоплювало б регулятивним впливом розбудовану мережу внутрішніх водних шляхів цієї частини континенту.

Висновки. Розпад СРСР і чітко не визначений за таких обставин автономно-договірний статус Дніпра як міжнародної судноплавної ріки актуалізує підготовку прибережними державами конвенції щодо проходу водною магістраллю. Цьому сприяють економічні фактори, оскільки для збільшення обсягів воднотранспортних перевезень спільною рікою складаються всі передумови. Головною перешкодою для реалізації названого наміру є напруженість у російсько-українських відносинах, зумовлена збройним конфліктом у південно-східному регіоні України.

Література:

1. Дополнительный акт относительно торговли и промышленности в польских провинциях, принадлежащих Австрии и России, от 5 (17) августа 1818 года // Мартенс Ф. Собрание Трактатовъ и Конвенцій, заключенных Россією съ иностранными державами : в 15 т. / Ф. Мартенс. – СПб. : Тип. Министерства Путей Сообщенія (А. Бёнке), 1878– . – Т. 4. – Ч. 1 : Трактаты съ Австрією (1815–1849). – С. 61–105.
2. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, signed on 13 December 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

3. Право Європейського Союзу : [підручник] / [І. Березовська, І. Влялько, О. Лисенко, В. Муравйов, К. Смирнова та ін.] ; за ред. В. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
4. Judgment of the Court (Second Chamber) of 14 July 2005. – Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany. – Failure of a Member State to fulfil its obligations – Negotiation, conclusion, ratification and implementation of bilateral agreements by a Member State – Transport of goods or passengers by inland waterway – External competence of the Community – Article 10 EC – Regulations (EEC) № 3921/91 and (EC) № 1356/96. – Case C-433/03. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62003CJ0433>.
5. Consolidated version of the Treaty on European Union, signed on 13 December 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT>.
6. Генеральна угода про торгівлю послугами від 15 квітня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017.
7. Графік специфічних зобов'язань України в секторі послуг: перелік вилучень з режиму найбільшого сприяння відповідно до статті II ГАТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/docs/4/d261546.doc>.
8. Чернявська О. Правові засади регулювання режиму ріки Дніпро як частини системи європейських внутрішніх водних шляхів / О. Чернявська // Держава і право : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 605–609.
9. Мішина Л. Гідрографічне дослідження річки Дніпро: минуле, сучасне, майбутнє... / Л. Мішина // Вісник Держгідрографії. – 2006. – № 1. – С. 9–14.
10. Горобець І. К новому качеству судоходства на реке Днепр / И. Горобец // Порты Украины. – 2011. – № 7. – С. 40–43.
11. Перечень основных характеристик и параметров сети водных путей категории «Е» (Синяя книга ЕЭК ООН) / сост. ЕЭК ООН. – 2-е изд., пересмотр. – Нью-Йорк ; Женева : ООН, 2012. – 97 с.
12. Перечень основных характеристик и параметров сети водных путей категории «Е» (Синяя книга ЕЭК ООН). Добавление 1 ко второму пересмотренному изданию / сост. ЕЭК ООН. – Нью-Йорк ; Женева : ООН, 2013. – 5 с.
13. Samoilenko E. The Structure of International-legal Regime Regarding the Navigational Usage of International Rivers / E. Samoilenko // SENTENTIA: European Journal of Humanities and Social Sciences. – 2015. – № 1. – P. 40–51.
14. Шикова Е. Союзное государство сделает Днепр судоходным / Е. Шикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.postkomsg.com/integration/199058/>.
15. Договор о создании Союзного государства от 8 декабря 1999 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/B759D2DEDBB7425844257D3400287ABE.
16. Соглашение между Министерством транспорта и коммуникаций Республики Беларусь и Министерством транспорта Украины о дальнейшем развитии судоходства на внутренних водных путях от 25 мая 2001 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic42/text721.htm>.

17. Доклад Рабочей группы по внутреннему водному транспорту ЕЭК ООН о работе ее пятьдесят второй сессии (г. Женева, 13–15 октября 2008 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/doc/2008/sc3wp3/ECE-TRANS-SC3-181r.pdf>.
18. Якименко М. З Києва до Варшави без пересадок / М. Якименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://golosukraine.com/publication/suspilstvo/parent/20894-z-kiyeva-do-varshavi-korablem-i-bez-peresadok/#.U_zpp_l_t8E.
19. Доклад Рабочей группы по внутреннему водному транспорту ЕЭК ООН о работе ее сорок седьмой сессии (г. Женева, 7–9 октября 2003 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/doc/2008/sc3wp3/ECE-TRANS-SC3-181r.pdf>.
20. Доклад Рабочей группы по внутреннему водному транспорту ЕЭК ООН о работе ее сорок восьмой сессии (г. Женева, 19–21 октября 2004 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/doc/2004/sc3/TRANS-SC3-163r.pdf>.
21. Доклад Рабочей группы по внутреннему водному транспорту ЕЭК ООН о работе ее пятьдесят седьмой сессии. Добавление: План работы на 2014–2018 годы (г. Женева, 16–18 октября 2013 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/doc/2013/sc3wp3/ECE-TRANS-SC3-195add2r.pdf>.
22. The Diversion of Water from the Meuse, Judgment on 28 June 1937 / Judgments, Orders and Advisory Opinions // Publications of the Permanent Court of International Justice. – Leyden : A.W. Sijthoff's Publishing Company, 1937. – Series A/B. – № 70. – 61 p.

Самойленко Е. А. Проблемы и перспективы усовершенствования международно-правового режима судоходства на Днестре

Аннотация. Статья посвящена проблематике возобновления единого договорного режима прохода судов по Днестру. Обосновывается целесообразность заключения Конвенции о судоходстве на Днестре и создания на основании соглашения международной межправительственной организации прибрежных стран – Днестровской речной комиссии. Анализируется возможность соединения Днестра с системой европейских прибрежных маршрутов «Днепр – Висла – Одер» и «Даугава (Западная Двина) – Днепр». Определяется роль в этих сферах международных отношений ОБСЕ и Европейской экономической комиссии ООН.

Ключевые слова: международная река, внутренние водные пути, Днепр, судоходство, ЕС, ВТО, ОБСЕ, ЕЭК ООН, ООО СП «Нибулон».

Samoilenko Ye. Problems and perspectives of improving the international legal regime of navigation on the Dnieper River

Summary. The article considers the issue of renewal a unified treaty regime of ships passage along the Dnieper River, which has lime-rich water-transport infrastructure. Appropriateness of conclusion between Russian Federation, Belarus and Ukraine the Convention regarding navigation on the Dnieper and advisability of establishment of international intergovernmental organizations by riparian states (Dnieper River Commission) are justified. Research was caused by necessity of studying an impact of Ukrainian geopolitical strategy – European Union integration course and accession to the World Trade Organization – on the national water transport policy.

Condition of the Dnieper in accordance with the UNECE Blue Book database, which provides navigational characteristics of E waterways, are defined. Data include present and target values for individual E waterway sections to be achieved through modernization of existing waterways. Possibility to connect Dnieper with the European internal water routes “Dnieper – Vistula – Oder” and “Dnieper – Daugava (Western Dvina)” is analyzed.

The role of the United Nations Economic Commission for Europe and Organization for Security and Co-operation in Europe in these areas of international relations is discussed.

Conclusion about autonomous treaty status of the Dnieper as international navigable river and about economic favorability for signing the aforementioned Convention is drawn. The author considers that the main obstacles for realization of this intention are tensions between Russia and Ukraine, due to the armed conflict in the south-eastern region of Ukraine.

Key words: international river, inland waterways, Dnieper River, navigation, EU, WTO, OSCE, UNECE, Nibulon Ltd.

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

УДК 341.1/.8:339.7

ГРАБИНСЬКИЙ М. І.,

аспірант кафедри міжнародного права
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВАЛЮТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. У статті розглянуто проблеми визначення етапів розвитку міжнародної валютної системи. Розкрито наукові позиції щодо міжнародно-правових актів та їх вплив на реформування міжнародної валютної системи. На підставі цих ознак проведено аналіз міжнародно-правового регулювання валютних відносин.

Ключові слова: Міжнародний валютний фонд, Бретон-Вудська валютна система, Ямайська валютна система, золотий стандарт, Латинський валютний союз.

Постановка проблеми. Міжнародне валютне право як галузь міжнародного фінансового права й підгалузь сучасного міжнародного економічного права зародилось у повоєнний період. Проте міжнародні валютні правовідносини як елемент міжнародних економічних правовідносин виникли ще в ХІХ столітті. Розвиток сучасного міжнародного валютного права припадає приблизно на другу половину ХХ століття, коли постало розуміння того, що європейське співтовариство не може більше не реагувати на відсутність міжнародно-правового регулювання монетарного складника своїх економічних інтересів. Кризові явища в повоєнній економіці, стихійність валютної системи та інші проблеми нових на той час галузей економіки потребували правового регулювання публічних фінансово-економічних відносин, які охоплювались міжнародним публічним правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями етапів розвитку міжнародних валютних правовідносин займалися А. Альтшулер,

В. Шумілов, О. Шаров, О. Дунас, Л. Лазебник, Н. Бойцун, О. Вайцеховська, Г. Габерлер, П. Маланжук та інші науковці. Проте, на жаль, немає єдиного універсального підходу до визначення етапів розвитку цих правовідносин, а кожен із наявних підходів має свої переваги й недоліки.

Метою статті є розкриття основних етапів становлення й розвитку сучасної міжнародної валютної системи, а також простеження зміни її міжнародно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Публічні валютні відносини, що становлять предмет існуючого міжнародного валютного права, зародилися задовго до становлення цієї галузі сучасного міжнародного права. Міжнародне правове регулювання цих відносин на той момент здійснювалося стародавнім і середньовічним міжнародним правом, а конференції й міждержавні угоди ХХ століття (Паризька, Генуезька та інші) є яскравим проявом класичного міжнародного права.

Варто звернути увагу на те, що перші міжнародні валютні відносини виникли ще в III тисячолітті до н. е. Це були насамперед розрахунки між державами та громадами, які здійснювались на підставі торговельної співпраці. Зазначимо, що виникнення міжнародного права взагалі тісно пов'язане з торговими відносинами, адже будь-які, не лише економічні, а й політичні, соціальні, гуманітарні та інші відносини, усе одно містять економічний елемент. Саме наявність цього елемента в міжнародних публічно-правових відносинах на момент їх становлення поклала початок такій галузі, як міжнародне фінансове право. Варто також зазначити, що хоча торгівлі відносини в стародавній період мали насамперед публічно-правовий характер, проте також вони стали основою для виникнення міжнародного комерційного права, що є галуззю міжнародного приватного права [1; 2, с. 9–10; 6, с. 102–106; 7; 9, с. 44–45].

Валютно-кредитні відносини як різновид публічних економічних правовідносин з'явилися ще в V – IV століттях до н. е. одночасно з розвитком грецької торгівлі, яка потребувала ефективного механізму правового регулювання міжнародних фінансово-валютних відносин. Того ж часу кожне місто-поліс прагнуло карбувати власну монету задля задоволення своїх адміністративно-фінансових інтересів, а це провокувало необхідність організації обміну таких грошей. Цю роботу виконували трапезити – торговельні посередники. Вони виконували функції банку, а також, окрім обміну грошей, надавали ту чи іншу грошову одиницю в позику під проценти, зберігали гроші своїх клієнтів і вели їх особисті рахунки. Схожа ситуація спостерігалась у римській торгівлі, адже міжнародна торгівля аналогічно потребувала функціонування римських професійних міняйл [6, с. 105; 7; 9, с. 44–45].

Міжнародні публічні фінансові відносини розвивались також в інших періоди, спочатку у формі обміну монет із дорогоцінних металів (наприклад, бронзи й срібла), дисконту внесків, а потім у формі розрахунків між банками різних країн.

Формування економіки й економічної думки у XVIII столітті набуло вагомого суспільного значення, а низка економічних інститутів виокремились у самостійні економічні структури. Це зумовило потребу в заходах міжнародного характеру, оскільки наявні на той час міжнародні фінансові та валютно-кредитні відносини гальмувались неупорядкованістю міжнародних фінансово-економічних відносин, практичною некерованістю валютних ринків, неоднозначністю й суперечливістю валютної політики різних країн. Саме тому згодом відбулось перетворення стихійних відносин на впорядковану валютну систему [6, с. 102–104; 7; 8, с. 10].

Розвиток цих економічних інститутів зумовив початок нового міжнародного правового регулювання публічних валютно-кредитних відносин. Світова валютно-фінансова система пройшла три основні стадії еволюційного розвитку, однак варто зазначити, що ці стадії є досить загальними, кожна країна мала власні особливості проходження цих етапів.

Першою стадією можна вважати *золотий стандарт*. Виокремлення певних етапів розвитку й еволюції цієї стадії в науці міжнародного права досі супроводжується певними політичними протиріччями. Наприклад, науковці з пострадянських країн і вітчизняні вчені виділяють Паризьку валютну систему (1867–1922 рр.) та Генуезьку систему золотодевізного стандарту (1922–1934 рр.). Основою цих систем виступає золото, адже всі валюти мають золотий вміст, що впливає на їх валютні курси [5, с. 13; 8, с. 10]. Натомість американські вчені практично не згадують про ці валютні системи та, узагальнюючи, запевняють, що це все був перехідний етап від біметалізму до «Бретон-Вудсу».

Біметалізм, що існував у Європі тривалий час, не виправдовував себе. Однією з причин цього був негнучкий курс золота й срібла, який перестав відображати реальне співвідношення вартостей цих металів. Також кожна країна встановлювала власний курс, що перешкоджало міжнародним валютним відносинам. Першою спробою встановити біметалізм на міжнародному рівні вважається утворення декількома європейськими країнами (Францією, Бельгією, Італією та Швейцарією) на конференції 1865 р. Латинського валютного союзу, хоча проіснував він недовго (до 1878 р.), оскільки золото виходило з обігу, ставши засобом нагромадження скарбів, а срібло не могло забезпечити повноцінний обіг грошей. Розпад союзу супроводжувався заборонаю вільного карбування срібла в країнах-учасницях, що зумовило автоматичний перехід їх до золотого нометалізму [11, с. 19–31].

Золотий стандарт уперше було запроваджено й запропоновано Банком Англії в 1821 р. (хоча де-факто Великобританія перейшла на золотий нометалізм ще в 1771 р.), проте офіційне міжнародне визнання ця система отримала лише в 1867 р. на Паризькій конференції.

Золотий стандарт пройшов через три етапи. У межах результатів Паризької конференції отримав своє офіційне визнання золотомонетний різновид золотого стандарту (1867 р. – початок XX століття), який передбачав

вільну чеканку золотих монет і наявність банкнот, які мали так званій золотий вміст. З початку ХХ століття до початку Першої світової війни існував *золотозлитковий* різновид золотого стандарту, що передбачав використання золота лише в міжнародних розрахунках. А *золотовалютний* (ще відомий як *золотодивізний*, або *Гануезька валютна система*) був імплементований у 1922 р., діяв до початку Другої світової війни та передбачав існування девізів, тобто платіжних засобів в іноземній валюті, що використовувались нарівні із золотом у міжнародних розрахунках [5, с. 12–14].

Розпад золотого стандарту відбувався поступово. З 1929 р. із цієї системи почали виходити аграрні й колоніальні країни. Згодом, у 1931 р., вийшли Німеччина, Австрія та Великобританія, у 1933 р. – Сполучені Штати Америки, а з відміною золотого стандарту у Франції в 1936 р. він майже повністю був зруйнований, і на його розвалинах сформувались три валютні блоки: стерлінговий, доларовий та золотий [5, с. 14].

Оскільки слабкий золотий стандарт не витримав наслідків Першої світової війни, Друга світова війна остаточно зруйнувала його залишки. Тому світова валютна система й міжнародні валютні відносини потребували повного реформування, яким згодом стала валютна система, запропонована американцями в Бретон Вудсі.

Другою стадією еволюційного розвитку світової валютно-фінансової системи можна вважати *Бретон-Вудську багатосторонню валютну систему* (з 1944 р. по 1976 р.). Основою цієї системи виступає американський долар, встановлено золотий паритет 35 доларів США за 1 тройську унцію золота, а валютні курси інших валют встановлюються через золото. Саме з існуванням цієї валютної системи багато науковців (особливо зарубіжних) пов'язують зародження міжнародного економічного права як галузі [5, с. 13; 7; 8, с. 10].

Друга світова війна виснажила світову економіку, а крах золотого стандарту лише посилював згубний вплив війни. Тому в липні 1944 р. в місті Бретон-Вудсі (США) відбулась конференція з розробки нової світової валютної системи.

Було розглянуто два варіанти подолання ситуації, що склалася. Один із них запропоновано делегацією з Великобританії під головуванням Дж. Кейнса. Цей варіант передбачав запровадження наднаціональної валюти – банкорів (*the Bancor*, проте ця назва не англійського, а французького походження та означає «банківське золото»), створення міжнародного банку – Клірингового союзу, який емітував би ці банкори, а вони у свою чергу мали б повністю замінити золото. Центральні банки повинні були обміняти все наявне в них золото Кліринговому союзу на банкори, проте без можливості зворотного обміну [5, с. 15; 12, с. 15–16].

Інший варіант, запропонований делегацією зі Сполучених Штатів Америки під головуванням Г. Вайта, передбачав вільну конвертацію доларів США в золото й навпаки за курсом 35 доларів США за унцію золота (28,3 г), а інші валютні курси чітко фіксувались у співвідношенні з дола-

ром США. Оскільки початковий варіант плану Г. Вайта був спрямований на західну півкулю, він передбачав створення Всеамериканського банку [5, с. 15; 12, с. 16].

Варто зазначити, що обидва варіанти передбачали створення міжнародної валютної агенції (організації), яка координувала б міжнародну фінансову систему. Проте під час розгляду цих проектів додали також французьку альтернативу, основою якої стала французько-британська угода 1939 р., що передбачала створення не наднаціональних банківських інституцій, а координаційної міжнародної організації (спеціальної установи) – Агентства валютної стабілізації. Хоча загальною ідеєю французів усе-таки було повернення до золотовалютного стандарту. США схилились до ідей Дж. Кейнса, однак трансформували їх відповідно до власних інтересів: агенція отримала назву, запропоновану згодом американською делегацією, – Міжнародний валютний фонд, адже Кліринговий союз, на їх думку, своєю назвою значно обмежував їх суверенітет у валютних питаннях; банкори трансформували в юнітаси (*unitas*), а пізніше замість них запропонували використовувати долари США. Проте така редакція «компромісного проекту» більше була схожа на варіант, що спочатку пропонувала делегація США, ніж на варіант британської делегації, який брали за основу. Однак саме такий компроміс дав змогу прийняти в квітні 1943 р. спільну заяву Вашингтона й Лондона про створення Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ) [5, с. 15; 12, с. 16]. Цей компромісний варіант американці назвали «*new Deal for a new world*» («нова Угода для нового світу») [3].

Основні принципи Бретон-Вудської валютної конференції було відображено в Статтях Угоди Міжнародного валютного фонду (так званий Статут Міжнародного валютного фонду) [10].

Також варто зазначити, що Бретон-Вудську ідеологію побудовано на двох важливих твердженнях про те, що має бути ефективний рух до глобальної (світової) відкритості ринків із метою протидії економічному націоналізму, а також спільне управління країнами-членами розвитком світової економічної системи з метою загального зменшення економічних бар'єрів для міжнародного руху товарів і послуг [13, с. 22–23].

За 10 років більшість європейських країн оголосили вільне конвертування своїх валют, проте США не могли більше виконувати свої Бретон-Вудські зобов'язання та підтримувати золото на рівні 35 доларів за унцію. Задля уникнення інфляції США були змушені ввести низку обмежень на прямі інвестиції й кредити, що спричинило виникнення ринку єврооблігацій, деномінованих в американських доларах. Євродолари – це деноміновані в американських доларах депозити в банках за межами США та в міжнародних банківських установах. Оскільки банки Радянського Союзу стали першими й найактивнішими учасниками ринку євродоларів, цей ринок швидко перетворився на ефективну альтернативу Бретон-Вудській системі. Саме із цього моменту почалась десятилітня криза Бретон-Вудської системи, що виявилось у таких явищах:

– виникненні подвійного (приватного та офіційного) ринку золота в 1968 р.;

– створенні наднаціональних грошей – спеціальних прав запозичення (SDR) Міжнародних валютним фондом під тиском Франції в 1969 р. (відоме як Перша зміна (поправка) до Угоди про МВФ);

– падінні відсоткових ставок у США та масовому відпливі капіталу із США до Європи в 1970 р.;

– тимчасовій забороні конвертації долара в золото, девальвації долара на 8% та зростанні вартості тройської унції золота до 38 доларів США в 1971 р.;

– зростанні вартості тройської унції до 42,2 доларів США та відмові від твердих валютних курсів у 1973 р. [5, с. 16–17].

Загострення кризи Бретон-Вудської валютної системи в 1972–1974 рр. змусило Міжнародний валютний фонд підготувати проект реформи нової валютної системи, представлений у місті Кінгстоні (Ямайка) у 1976 р. та ратифікований більшістю країн у 1978 р. [5, с. 17]. Так відбувся перехід від другої до третьої стадії еволюції світової валютно-фінансової системи.

Тому *третьою стадією*, що триває дотепер, можна вважати *Ямайську (або Кінгстонську) валютну систему* (з 1976 р.). Основою цієї системи виступають SDR (*Special Drawing Rights* – спеціальні права запозичення), а країни самі встановлюють режим валютного курсу: фіксований, частково фіксований або плаваючий.

Два згадані принципи Бретон-Вудської ідеології було замінено лише одним, а саме тим, що монетарна влада країн – членів МВФ може фіксувати курс своєї валюти до іншої валюти, до «кошика валют», іншим чином регулювати валютний курс або жодним чином не фіксувати його, проте єдиним винятком стала заборона фіксування щодо золота. Ці зміни в січні 1976 р. було сформульовано в межах Другої зміни (поправки) до Угоди про Міжнародний валютний фонд та прийнято Тимчасовим комітетом Міжнародного валютного фонду (з 1999 р. його перетворено на Міжнародний валютно-фінансовий комітет Ради керуючих Міжнародного валютного фонду). Переважно зміни стосувалися Статті IV згаданої Бретон-Вудської угоди [5, с. 13; 8, с. 10; 13, с. 25–26].

Сьогодні можна вже говорити про те, що стандарт SDR також втрачає свою ефективність, адже простежується тенденція до переходу на багато-валютний стандарт на основі провідних валют світу, а трьома провідними фінансовими центрами є Лондон, Нью-Йорк і Токіо, чії валюти цілком можуть становити основу нової світової валютної системи [5, с. 19].

Хоча Ямайська міжнародна валютна система замінила Бретон-Вудську [4, с. 134–135], проте міжнародні міжурядові економічні організації, створені в Бретон-Вудсі, і домовленості, досягнуті там (щоправда, з деякими змінами), досі посідають вагоме місце в розвитку міжнародних економічних правовідносин.

Міжнародний валютний фонд координує співпрацю країн із метою взаємного економічного зростання, побудови ефективного глобального

валютно-фінансового співробітництва, забезпечення фінансової стабільності та усунення валютно-фінансових перешкод у міжнародній торгівлі [14, с. 41].

Деякі науковці також вважають, що масове приєднання до Бреттон-Вудської угоди постсоціалістичних країн наприкінці ХХ століття можна розглядати як початок нового етапу розвитку міжнародних валютних правовідносин [13, с. 29]. Однак поки що правових підстав для такого твердження, на нашу думку, немає.

Хоча СРСР брав активну участь у конференції в Бреттон-Вудсі й формуванні Міжнародного валютного фонду та Міжнародного банку реконструкції та розвитку (Світового банку), кінцевий результат у становленні цієї валютної системи не задовольняв тогочасні його інтереси. Хоча існували спеціальні норми (зокрема, Статтю IV), які мали сприяти участі в МВФ країн із неринковою економікою, проте звинувачення Г. Вайта в шпигунстві зупинило цей процес. Однак уже в 1970-х рр. економіка СРСР потребувала залучення кредитних коштів від МВФ, що знову зумовило зацікавленість Радянського Союзу до вступу в Міжнародний валютний фонд. Проте «повоєнна ейфорія» після Карибської кризи вже встигла охолонути, а США, маючи всі важелі управління МВФ, не допустили «реанімації» економіки свого основного супротивника [13, с. 26–29].

Варто також зазначити, що Україна (УРСР) як незалежний член ООН могла бути в МВФ відокремлено від СРСР та отримувати хоча б технічну й консультаційну допомогу. Проте УРСР не скористалася цим шансом у межах СРСР, незважаючи на те, що її правосуб'єктність це дозволяла [13, с. 29].

Висновки. Таким чином, валютні відносини як елемент міжнародних економічних відносин виникли ще в V – IV століттях до н. е. Проте міжнародно-правове регулювання (у межах класичного, а згодом – сучасного міжнародного публічного права) вони отримали лише в другій половині ХІХ століття. Сьогодні у вітчизняній літературі прийнято виділяти три основні етапи розвитку міжнародної валютної системи як публічних відносин, що становлять предмет міжнародного валютного права:

а) золотий монометалізм, що замінив середньовічний срібний і бронзовий монометалізм, а також біметалізм;

б) Бреттон-Вудська валютна система, яка закріпила золотий вміст єдиної валюти – долара США, а згодом універсальної валюти – Спеціальних прав запозичень (SDR);

в) Ямайська (Кінгстонська) валютна система, що відкріпила всі світові валюти від будь-якого виду забезпечення вартості грошей.

Прототип міжнародних валютних правовідносин, що існували до ХІХ століття та виражали міждержавні домовленості про визнання тих чи інших валют, потребували негайного реформування. Цього часу це неможливо було здійснити без участі всієї світової спільноти, адже економіка – рушійний елемент у всіх глобалізаційних процесах. Тим самим

міжнародне публічне право здійснило вагомий вплив на світову економіку, виробивши єдині «правила гри» для всіх держав. Звісно, перші спроби не були успішними, а світові війни дали змогу швидше побачити проблеми нового світового валютного правопорядку. Однак оскільки процес глобалізації світової економіки є безперервним, така зміна правового регулювання є необхідним елементом у глобалізаційних процесах. Економічні кризи кінця ХХ – початку ХХІ століття є ознаками того, що міжнародна валютна система потребує чергового реформування. Здобувши незалежність, Україна стала активним учасником міжнародних валютних правовідносин.

Література:

1. Haberler G. The International Monetary System After Jamaica and Manila / G. Haberler // *Weltwirtschaftliches Archiv*. – 1977. – № 113. – Р. 1–30. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jstor.org/stable/40438220>.
2. Malanczuk P. Akehurst's Modern Introduction to International Law / P. Malanczuk. – London ; New York : Routledge, 1997. – 449 p.
3. Steil B. Red White. Why a Founding Father of Postwar Capitalism Spied for the Soviets / B. Steil // *Foreign Affairs*. – 2013. – March/April. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.foreignaffairs.com/articles/138847/benn-steil/red-white>.
4. Альтшулер А. Международное валютное право / А. Альтшулер. – М. : Международные отношения, 1984. – 256 с.
5. Бойцун Н. Міжнародні фінанси : [навч. посібник] / Н. Бойцун, Н. Стукало. – К. : ВД «Професіонал», 2005. – 336 с.
6. Вайцеховська О. Історія зародження міжнародних фінансових відносин в стародавній період / О. Вайцеховська // *Митна справа*. – 2014. – № 6(2.1). – С. 102–107. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_6\(2.1\)_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_6(2.1)_20.pdf).
7. Грабинський М. Історія становлення фінансово-економічних та валютно-кредитних публічних правовідносин / М. Грабинський // *Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. наук. праць V щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 лютого 2016 г.)*. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 46–49.
8. Дунас О. Правовий статус міжнародних фінансових організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / О. Дунас ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 20 с.
9. Лазебник Л. Міжнародне фінансове право : [навч. посібник] / Л. Лазебник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 312 с.
10. Статті Угоди Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_921/page.
11. Шамова І. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : [навч. посібник] / І. Шамова. – К. : КНЕУ, 2001. – 195 с.
12. Шаров О. Монетарні та валютні війни як інструмент економічної політики / О. Шаров // *Вісник Національного банку України*. – 2013. – № 10(212). – С. 12–19.

13. Шаров О. Наступний Бреттон-Вудс: логіка розвитку міжнародної валютної системи / О. Шаров // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 7(221). – С. 20–29.
14. Яременко О. Роль Міжнародного валютного фонду у забезпеченні валютного регулювання в Україні / О. Яременко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – К. : Київський університет, 2009. – № 116. – С. 41–44.

Грабинский М. И. Основные этапы развития международных валютных правоотношений

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы определения этапов развития международной валютной системы. Раскрыты научные позиции относительно международно-правовых актов и их влияние на реформирование международной валютной системы. На основании этих признаков проведен анализ международно-правового регулирования валютных отношений.

Ключевые слова: Международный валютный фонд, Бреттон-Вудская валютная система, Ямайская валютная система, золотой стандарт, Латинский валютный союз.

Hrabynskyi M. Milestones of the international monetary law relations

Summary. International monetary law as a branch of international finance and subbranch of modern international economic law originated in the postwar period. However, international monetary legal relations as part of the international economic relations have emerged in the XIX century. The development of contemporary international monetary law starts approximately in the second half of the XX century, when there was an understanding that the European Community can no longer respond to the lack of international legal regulation of the monetary component of their economic interests. The crisis in postwar economy, spontaneity of currency system and other problems of new economic sectors at that time need the legal regulation of public financial and economic relations, which are covered by public international law. The issues of stages of international monetary law relations was engaged by A. Altshuler, V. Shumilov, O. Sharov, O. Dunas, L. Lazebnyk, N. Boytsun, O. Vaytsehovska, G. Haberler, P. Malanchuk and others. But, unfortunately, there is no single universal approach to determine the stages of development of these relations, and each of the existing approaches has its advantages and disadvantages. In this article we consider the problem of defining the stages of development of the international monetary system. Scientific position on the international legal instruments and their impact on the reform of the international monetary system is highlighted. Based on these characteristics analysis of international legal regulation of currency relations is made.

Key words: IMF, Bretton Woods monetary system, Jamaican currency system, gold standard, Latin Monetary Union.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

УДК 341.231.14

ВАСКО А. Р.,

студентка V курсу
Університету державної фіскальної служби України

ЯЦИШИН Н. Г.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Університету державної фіскальної служби України

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Анотація. У статті досліджуються основні проблеми із забезпеченням права людини на безпечне навколишнє природне середовище в Україні в контексті глобальної екологічної кризи. Сформульовано концептуальні положення, обґрунтовано нові пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин з охорони, реалізації та захисту права громадян на безпечне навколишнє природне середовище.

Ключові слова: екологічні права, безпечне навколишнє природне середовище, екологічна безпека, глобальна екологічна криза, екологічний правовий простір, удосконалення екологічного законодавства.

Постановка проблеми. У будь-якому цивілізованому суспільстві життя й здоров'я людини являють собою найвищу цінність. Однією з умов забезпечення цих благ є наявність такої якості навколишнього природного середовища, яка робить її найбільш придатною для життя людини.

Однак сьогодні варто констатувати різке погіршення екологічної обстановки в усьому світі, що поставило питання про виживання людства та вже завдало колосальної шкоди життю, здоров'ю й майну мільйонів людей. Ці проблеми давно вийшли за вузькі національні межі та не можуть вважатись винятково внутрішньою справою кожної держави. Такі процеси привели до необхідності поглиблення міжнародного співробітництва держав у галузі забезпечення права людини на безпечне навколишнє природне середовище.

Актуальності цій проблематиці додає також наявність певних недоліків в екологічному законодавстві, недосконалість механізмів гарантування цього права в Україні. Глибока економічна й соціальна криза, ускладнена війною на Сході України, призвела до збільшення кількості факторів, які несприятливо позначаються на стані навколишнього природного середовища, а також на забезпеченні цього права.

Зрештою, потреба в поглибленому вивченні права людини й громадянина на сприятливе навколишнє природне середовище зумовлюється недостатнім дослідженням цієї проблеми з позицій як внутрішньодержавного, так і міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні підходи до поняття права людини на безпечне навколишнє природне середовище, проблем його гарантій у різних галузях юридичної науки розробили вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, праці яких склали теоретичну основу публікації. Цими науковцями є Г.В. Анісімова [1], К.А. Бек'яшев [2], В.Л. Бредихіна [3], А.П. Гетьман [4], Ю.В. Донченко [6], С.Н. Кравченко [7], В.К. Попов [8], Ю.С. Шемшученко [5] та інші автори.

У роботах згаданих учених розглянуто істотні аспекти права людини на безпечне природне навколишнє середовище, розкрито проблему формування цього права в міжнародно-правових документах, поставлено питання про його суб'єкти, поняття та зміст, а також порушуються проблеми відшкодування шкоди здоров'ю людини, заподіяної екологічним правопорушенням, тощо. Однак такі питання, як поняття, зміст права, його юридична природа, система гарантій, на нашу думку, розкрито недостатньо повно.

Метою статті є визначення основних проблем із забезпеченням права людини на безпечне навколишнє природне середовище в Україні в контексті глобальної екологічної кризи, а також вироблення пропозицій щодо можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у світі утвердилась тенденція швидкого розвитку як міжнародного екологічного права, так і національного екологічного законодавства, яка супроводжується небаченим досі явищем – взаємним «перетіканням» прогресивних екологічних ідей між національним і міжнародним екологічним правом [1, с. 54]. Право людини на чисте довкілля в конституціях сучасних держав вважається правовою підставою юридичного закріплення екологічної функції

держави. Збереження довкілля для сучасного й прийдешніх поколінь у сучасній теорії права та конституційній практиці розглядається як спільний обов'язок держави, громадянського суспільства й людини. Такий підхід можна визначити як еколого-правовий імператив, сприйнятий майже в усіх державах світу.

Природно-правова доктрина, що лежить в основі права на безпечне навколишнє природне середовище, відповідна загальна спрямованість правового регулювання екологічних відносин дають змогу вважати його забезпечення й охорону одним з основних галузевих принципів екологічного права. Цей принцип пронизує всю систему екологічних знань, об'єднує її та визначає загальний напрям правового впливу на екологічні суспільні відносини. Він виражає соціальне призначення екологічного права та відображає ідею орієнтації всієї екологічної політики держави на охорону життя й здоров'я своїх громадян шляхом гарантування безпечної якості природного середовища, що їх оточує [2, с. 564].

Розвиток світової науки відбувається темпами, що не адекватні потенціалу світової цивілізації. Особливо небезпечні для людства наукові дослідження в галузі новітніх озброєнь, технологій ведення війни, генної інженерії, глобального управління психікою (окремих людей, групи людей, етносів, народів), оскільки вони можуть бути використані в деструктивних цілях і загрожувати всьому живому на Землі. Найбільш гострою й складною для вирішення є проблема глобального політичного устрою. Доки політичні проблеми вирішуватимуться за допомогою зброї, а демократія буде використовуватись як інструмент інформаційної війни й поглинання малих національних культур, не варто очікувати швидкого усунення глобальних екологічних загроз [3, с. 34].

За визначенням Н.Ф. Реймерса, екологічна криза – це напружений стан взаємин між людством та природою, що характеризується невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у людському суспільстві ресурсно-екологічним можливостям біосфери [4, с. 72]. Екологічна криза характеризується не просто та не стільки посиленою дією людини на природу, скільки різким збільшенням впливу зміненої людиною природи на суспільний розвиток. Сучасна екологічна криза має глобальний характер та охоплює всю біосферу. Вона є наслідком усієї сукупності господарської діяльності нашої цивілізації й виявляється в зміні характеристик природного середовища в масштабах планети [5, с. 19].

Глобальні екологічні загрози, що виникли під впливом викидів у навколишнє середовище парникових газів, а також політична напруженість, що посилилась унаслідок прагнення окремих країн або їх груп заволодіти природними ресурсами Антарктиди, Світового океану та іншими, які не є власністю національних держав, – це результат недосконалої міжнародної екологічної політики. Щоб змінити ситуацію на краще, необхідно вирішити проблему власності на всі види природних ресурсів, зокрема й на атмосферне повітря. Кожна країна світу має отримати свою квоту на

використання природних ресурсів, до яких можна віднести кисень та азот атмосферного повітря, обсяги шкідливих викидів в атмосферне повітря й водні басейни колективного користування, нафту, газ і мінеральну сировину, що видобуваються за межами національних кордонів [6, с. 45].

Вважаємо цілком слушною й обґрунтованою позицію українського дослідника І.М. Синякевича з приводу тих заходів, до яких необхідно вдатися міжнародному співтовариству з метою подолання або зменшення глобальних екологічних загроз, що постали перед світовою цивілізацією в XXI ст., зокрема:

- забезпечення екологізації суспільного розвитку на основі досконалих принципів та інструментів екологічної політики на міжнародному, національному, регіональному й локальному рівнях; трансформація інструментів економічної політики в інструменти екологічної політики; подолання жебрацького рівня життя й деградації духовної сфери;

- введення екологічної сертифікації навколишнього середовища (на першому етапі така сертифікація має охопити лісові екосистеми, сільськогосподарські та мисливські угіддя, території, придатні для рекреації й відпочинку);

- підтримання міжнародної екологічної політики, спрямованої на консолідацію всіх країн світу в межах Кіотського процесу з метою зменшення викидів парникових газів і стабілізації клімату;

- укладення міжнародних договорів, які б регулювали використання навколишнього середовища та прописували нормативи [7, с. 33].

На сьогодні доведено пряму залежність між забрудненням довкілля та суттєвим погіршенням здоров'я населення, негативними змінами в його генофонді. За таких умов актуальність і значимість права громадян на безпечне для життя й здоров'я навколишнє природне середовище набуває особливої гостроти для кожної держави. Охорона та відновлення довкілля як загальної системи життєзабезпечення людини перетворюється на найважливіше завдання з позиції збереження генофонду народу України, а також перспектив економічного й соціального розвитку [8].

Як показує досвід, проводити ефективну політику невиснажливого розвитку в державі досить важко, навіть за умов процвітаючої економіки. Тим складнішою виглядає ця проблема в Україні – державі, яка переживає глибоку кризу та змушена водночас вирішувати безліч проблем: політичних, економічних, соціальних, екологічних. Серед них особливо виділяється проблема забезпечення екологічно й техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження та відновлення навколишнього природного середовища [4, с. 74].

Прикладом для України може стати Конституція Португалії, яка передбачає, що держава через власні органи, а також спираючись на народну ініціативу й підтримку для забезпечення права на здорове довкілля в умовах сталого розвитку, зобов'язана виконувати такі функції:

а) попереджати й контролювати забруднення навколишнього середовища та його наслідки, а також види ерозії;

б) упорядковувати та сприяти благоустрою території з урахуванням раціонального розміщення продуктивних сил, збалансованого соціально-економічного розвитку й збереження ландшафтів;

в) створювати та забезпечувати розвиток заповідників і природних парків, парків відпочинку, а також класифікувати й охороняти природні пам'ятки, щоб гарантувати збереження природи й культурних цінностей, що представляють історичний і художній інтерес;

г) розвивати раціональне використання природних ресурсів, зберігаючи їх здатність до оновлення та екологічної стійкості, за поваги принципу солідарності поколінь;

г) сприяти наданню екологічної спрямованості різним сферам політики на галузевому рівні [10, с. 85].

Вважаємо, що Україна також повинна передбачити в національному законодавстві подібні норми.

Пріоритетним для України, на нашу думку, має стати розвиток національної економіки, що спирається на поновлювані природні ресурси (енергію сонця, вітру, рослинний і тваринний світ тощо). Повчальним прикладом для нашої вітчизни може бути досвід у цій сфері інших країн, наприклад Швеції, яка відмовилась від участі в російсько-німецькому проєкті будівництва газопроводу, який передбачається прокласти на дні Балтійського моря. І не лише тому, що цей проєкт пов'язаний зі значними екологічними, економічними та політичними ризиками. Ця відмова постає із сутності екологічної, економічної й енергетичної політики Швеції, що ґрунтується на ефективному відтворенні та використанні лісових та інших поновлюваних природних ресурсів, що є матеріальним стрижнем національної екологічної безпеки.

Необхідно зазначити, що Україна зробила крок назустріч забезпеченню прав людини на безпечне навколишнє природне середовище, підписавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – УА). 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно її ратифікували. З 1 січня 2016 р. УА набула чинності в тимчасовому режимі.

Глава 6 УА регулює суспільні відносини щодо збереження, раціонального використання й захисту навколишнього середовища. Зокрема, сторони зобов'язуються розвивати та зміцнювати співробітництво з питань охорони навколишнього середовища, таким чином сприяючи реалізації довгострокових цілей сталого розвитку та зеленої економіки. Передбачається, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та Європейському Союзі (далі – ЄС), а саме через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави,

а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям. Співробітництво здійснюватиметься з урахуванням інтересів сторін на основі рівності та взаємної вигоди, а також з огляду на взаємозалежність, яка існує між сторонами у сфері охорони навколишнього середовища, і багатосторонні угоди в цій сфері.

Співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення й відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів і заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах: 1) зміни клімату; 2) екологічного управління та аналогічних питань, зокрема освіти й навчальної підготовки, доступу до інформації з питань навколишнього середовища й процесу прийняття рішень; 3) якості атмосферного повітря; 4) якості води та управління водними ресурсами, у тому числі морським середовищем; 5) управління відходами й ресурсами; 6) охорони природи, зокрема збереження й захисту біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); 7) промислового забруднення та промислових загроз; 8) хімічних речовин; 9) генетично модифікованих організмів, у тому числі в сільському господарстві; 10) шумового забруднення; 11) цивільного захисту, зокрема стихійних лих та антропогенних загроз; 12) міського середовища; 13) екологічних зборів.

Сторони, *inter alia*, виконують такі функції:

- а) обмінюються інформацією й досвідом;
- б) здійснюють спільну дослідну діяльність та обмінюються інформацією про екологічно чисті технології;
- в) планують подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій;
- г) здійснюють спільну діяльність на регіональному й міжнародному рівнях, у тому числі згідно з багатосторонніми угодами у сфері охорони навколишнього середовища, ратифікованими сторонами, у разі доцільності, а також спільну діяльність у межах відповідних агентств.

Особливу увагу сторони приділяють питанням, що мають транскордонний характер. Виключно важливим є поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Співробітництво у сфері цивільного захисту здійснюється шляхом імплементації окремих угод у цій галузі, укладених між сторонами згідно з відповідними владними повноваженнями й компетенцією ЄС та його держав-членів, а також відповідно до правових процедур кожної зі сторін. Воно, зокрема, спрямовуватиметься на такі явища:

- 1) сприяння взаємній допомозі за надзвичайних ситуацій;
- 2) цілодобовий обмін найостаннішими повідомленнями та оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації, зокрема запити й пропозиції щодо допомоги;

3) оцінку впливу наслідків надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище;

4) залучення експертів до участі в специфічних технічних семінарах і симпозиумах із питань цивільного захисту;

5) залучення (у разі необхідності) спостерігачів під час проведення окремих навчань і тренінгів, що організуються Україною та (або) ЄС;

6) посилення існуючого співробітництва щодо найефективнішого використання наявних можливостей цивільного захисту.

Співробітництво охоплює, *inter alia*, такі цілі: а) розвиток всеосяжної стратегії у сфері навколишнього середовища, яка включатиме заплановані інституційні реформи (з визначеними термінами) для забезпечення виконання та впровадження природоохоронного законодавства; розподіл повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному й місцевому рівнях; процедури прийняття рішень і їх виконання; процедури сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави; визначення необхідних людських і фінансових ресурсів та механізму їх перегляду; б) розвиток галузевих стратегій у галузях покращення якості повітря; якості води й управління водними ресурсами, у тому числі морським середовищем; управління відходами й ресурсами; захист природи; промислове забруднення та промислові аварії; хімічні речовини, зокрема й чітко визначені терміни та основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру й технології; в) розвиток та імплементацію політики з питань зміни клімату [11].

Висновки. Право кожної людини сучасного й майбутніх поколінь на безпечне навколишнє природне середовище є одним із принципів міжнародного екологічного права. Поряд з іншими принципами, зокрема й принципом сталого розвитку, він формує основу міжнародного правового захисту навколишнього середовища. З іншого боку, право на безпечне навколишнє середовище є одним із фундаментальних прав людини, тісно пов'язаним з іншими його правами та невіддільним від них. Визнання цього факту світовою спільнотою, його законодавче закріплення на міжнародному й національному рівнях дає підставу сподіватись, що людство не буде безслідно знищене в результаті глобальної екологічної кризи та зуміє створити життя, гідне людини.

Міжнародне співтовариство стоїть перед необхідністю формування своєрідного «екологічного правового простору». Вважаємо, що із цією метою нагальною є потреба в розробленні єдиного універсального міжнародно-правового документа у сфері захисту навколишнього середовища, який став би не лише одним із найважливіших складників екологічної безпеки, а й основою захисту прав на безпечне природне навколишнє середовище.

Україні з метою скорішого та успішного вирішення проблем із забезпеченням права людини на безпечне навколишнє природне середовище необхідно виконувати такі заходи:

- тісно співпрацювати як на двосторонній, так і на багатосторонній основі в межах міжнародних організацій щодо вироблення ефективних, заснованих на консенсусі міжнародних процедур і механізмів, які забезпечували б збереження й раціональне використання екологічних ресурсів планети та водночас були б гарантією дотримання екологічних прав людини;
- здійснювати поступове наближення законодавства України до права й політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- поширювати ефективне договірне регулювання на всі сфери діяльності держави, що зачіпає екологічний баланс, а отже, впливає на реалізацію екологічних прав людини;
- забезпечити адекватні механізми суворого дотримання чинних міжнародних договорів на національному рівні, створити чітку систему контролю за виконанням державою зобов'язань за міжнародними договорами у сфері захисту навколишнього середовища й екологічних прав людини;
- розробити та прийняти новий якісний проект Екологічного кодексу України з урахуванням суб'єктивного права на безпечне навколишнє природне середовище та визначенням правового механізму реалізації цього права.

Література:

1. Бредихина В.Л. Понятие, сущность и содержание права граждан на безопасную окружающую среду / В.Л. Бредихина // Проблемы законности : Республиканський міжвідомчий наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. академія України, 2001. – Вип. 47. – С. 54–61.
2. Екологічне право України. Академічний курс : [підручник] / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2005 – 848 с.
3. Кравченко С.Н. Реализация права в охране окружающей среды (социально-психологические условия) : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / С.Н. Кравченко. – Х., 1991. – 41 с.
4. Анисимова А.В. Классификация естественных экологических прав / А.В. Анисимова // Проблемы законности : Республиканський міжвідомчий наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. академія України, 2004. – Вип. 66. – С. 72–81.
5. Синякевич І.М. Принципи екологічної політики: погляд крізь призму екологічних загроз / І.М. Синякевич // Продуктивні сили. – 2007. – № 2. – С. 17–19.
6. Попов В.К. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря / В.К. Попов // Радянське право. – 1986. – № 11. – С. 43–47.
7. Донченко В.Ю. Роль Организации Объединенных Наций в обеспечении экологической безопасности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / В.Ю. Донченко. – М., 2008. – 33 с.
8. Право людини на безпечне довкілля: щорічні доповіді про права людини. Права людини в Україні – 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1117356672>.

9. Гетьман А.П. Розвиток законодавчого регулювання екологічних прав людини: історія-сучасність / А.П. Гетьман // Планова наукова-дослідна робота. – Х., 1999 – С. 3–9.
10. Бекашев К.А. О роли ООН в кодификации и прогрессивном развитии международного экологического права / К.А. Бекашев // Труды МГЮА. – М. : Юрист, 1997. – № 1. – С. 146–152.
11. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344&.

Васко А. Р., Яцишин Н. Г. Проблемы обеспечения права человека на безопасную окружающую природную среду в Украине в контексте глобального кризиса

Аннотация. В статье исследуются основные проблемы с обеспечением права человека на безопасную окружающую среду в Украине в контексте глобального экологического кризиса. Сформулированы концептуальные положения, обоснованы новые предложения по совершенствованию правового регулирования общественных отношений по охране, реализации и защите права граждан на безопасную окружающую среду.

Ключевые слова: экологические права, безопасная окружающая среда, экологическая безопасность, глобальный экологический кризис, экологическое правовое пространство, совершенствование экологического законодательства.

Vasco A., Yatsyshyn N. The problems of the human right to a safe environment in Ukraine in the context of the global environmental crisis

Summary. The article analyzes the main problems with the human right to a safe environment in Ukraine in the context of the global environmental crisis. The author analyzes the concept of the global environmental crisis, considers the legal nature and content of the human right to a safe environment, justifies the need for close international cooperation in solving the problem.

In the article the experience of European countries in the field of legislative provision of the right to a healthy environment, which can be used in Ukraine, is considered. Considerable attention is paid to the analysis of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, which regulate public relations for the conservation, management and environmental protection.

Conceptual principles are formulated in this thesis and new suggestions regarding improvement of legal adjusting of public relations from implementation and defense of the right of the citizens in the safe natural environment are made. The author emphasizes the need to develop and adopt new quality draft of Ecological Code of Ukraine considering subjective right to a safe environment and measures for implementation of this law.

An important conclusion is the need to form “environmental legal space”, which can be based on sole codified universal international legal instrument for the protection of the environment that would be the basis of human rights to safe natural environment.

Key words: ecological rights, safe natural environment, ecological safety, global environmental crisis, environmental legal space, perfection of ecological legislation.

УДК 341.4

СТУКАЛЕНКО В. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри прикладної економіки
Одеського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ДО ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті досліджується питання контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини та розкривається його зміст. Автор розглядає різні види контролю та акцентує увагу на порядку здійснення контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини в Україні.

Ключові слова: контроль, рішення Європейського суду з прав людини, виконання судових рішень, державна виконавча служба України.

Постановка проблеми. Інститут контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є унікальним у сучасному міжнародному праві. Не секрет, що його відсутність в інших системах міжнародного правосуддя часто негативно позначається на ефективності останнього.

Виконання судових рішень – це стадія процесу, змістом якої є правовідносини й діяльність її учасників, пов'язана з виконанням судових рішень: звернення рішень до виконання, контроль за їх виконанням та вирішення питань, що виникають як під час їх виконання, так і після цього. Тобто контроль на стадії виконання судових рішень є необхідним складником стадії виконання судових рішень. Таким чином, значення контролю на стадії виконання судових рішень, зокрема рішень Європейського суду з прав людини, полягає в такому: процесуальна діяльність на цій стадії створює необхідні передумови для безпосередньої реалізації прийнятих у рішенні засобів, сприяє формуванню в осіб переконання в соціальну справедливість та віру у верховенство права, забезпечує охорону прав і законних інтересів осіб; своєчасне й точне виконання рішення ЄСПЛ сприяє виконанню завдань судочинства.

Дослідження проблеми контролю за виконанням рішень ЄСПЛ є важливим не лише в контексті правових реформ, а й переважно в контексті створення дієвого механізму гарантій щодо охорони прав і законних інте-

ресів осіб на наддержавному й державному рівнях. Це сприятиме ефективності правозастосування, безперервному вдосконаленню законодавства задля забезпечення його відповідності реаліям сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність обраної теми обумовлюється низкою об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників. По-перше, хоча ця тема є досить актуальною, у юридичній науці інституту контролю за виконанням рішень ЄСПЛ приділяється недостатньо уваги. Хоча можна назвати вчених, які розглядали тему контролю за виконанням рішень ЄСПЛ (наприклад, Л.В. Туманова, І.А. Владимірова, П.Д. Петренко та інші). По-друге, необхідно зазначити, що наукові дослідження, пов'язані з контролем сфери виконання рішень ЄСПЛ, є дещо фрагментарними, а реалії сьогодення вимагають здійснення комплексного аналізу з урахуванням запланованих реформ.

Мета статті – дослідити питання контролю у сфері виконання рішень ЄСПЛ, ґрунтуючись на теоретичних дослідженнях і положеннях чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність контролю за виконанням рішень ЄСПЛ полягає, по-перше, у спостереженні й перевірці діяльності органів, які здійснюють виконання відповідного рішення ЄСПЛ, відповідно до вимог чинного законодавства, а по-друге, у запобіганні та виправленні можливих помилок і неправомірних дій, що перешкоджають такій діяльності.

Успішне й ефективне проведення контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини залежить від рівня організації та видів контролю, форм і методів його проведення.

Головна мета проведення цього контролю – забезпечити інтереси держави й суспільства. Від його організації багато в чому залежать імідж держави на міжнародному рівні. На сьогодні за майже 50 років діяльності Європейського суду з прав людини зафіксовано лише поодинокі приклади тривалого невиконання рішень ЄСПЛ. Політичні наслідки для держав, аж до виключення із членів Ради Європи, є непривабливими для європейських країн, а тому рішення, як правило, виконуються вчасно [1].

Аналізуючи наукову літературу й законодавство, можна виділити такі основні напрями здійснення контролю за виконанням рішень ЄСПЛ: на наддержавному рівні та на державному рівні.

Так, відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) контроль за виконанням рішень покладено на Комітет Міністрів Ради Європи. Питання виконання рішень ЄСПЛ розглядається на спеціальних засіданнях із прав людини відповідно до порядку, затвердженого Комітетом Міністрів Ради Європи 10 січня 2001 р. на 736 засіданні заступників міністрів. Цей вид контролю передбачає, що доки держава не надасть інформацію про виплату суми справедливої сатисфакції, визначеної ЄСПЛ, або про вжиття заходів, спрямованих на виправлення порушеного права (так звані заходи індивідуального харак-

теру), питання виконання рішення ставиться на порядок денний кожного засідання з питань прав людини Комітету Міністрів Ради Європи, якщо він не вирішить інакше. Якщо держава-відповідач повідомить Комітет Міністрів Ради Європи про те, що вона не готова надати звіт про вжиття заходів загального характеру (тобто заходів, спрямованих на усунення можливості аналогічного порушення щодо інших осіб), Комітет Міністрів Ради Європи може ставити розгляд питання на порядок денний з інтервалом не більше 6 місяців. У процесі контролю за виконанням рішень ЄСПЛ Комітет Міністрів Ради Європи приймає проміжні резолюції [1]. У цих резолюціях він може зазначити заходи, які вжила держава на момент прийняття резолюції; може висловити стурбованість із приводу недостатності цих заходів; може надати свої пропозиції щодо виконання рішень ЄСПЛ.

Після встановлення факту, що держава-відповідач вжила всіх заходів для виконання рішення ЄСПЛ, Комітет Міністрів Ради Європи приймає остаточну резолюцію з висновком, що він виконав свої функції контролю за виконанням рішення відповідно до ч. 2 ст. 46 ЄКПЛ [3].

Комітет Міністрів Ради Європи систематично контролює, коли вважає за необхідне, прийняття державами заходів індивідуального характеру з метою усунення можливо наявних наслідків порушення для заявника та вживає заходів загального характеру, щоб запобігти ризику подібних порушень ЄКПЛ у майбутньому. Саме контроль за прийняттям потрібних заходів є основною діяльністю Комітету Міністрів Ради Європи під час нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ [2].

На національному рівні, залежно від суб'єктів, які здійснюють контроль за виконанням рішень ЄСПЛ, можна виділити такі види контролю: 1) контроль, який здійснює Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини; 2) контроль, який здійснює Секретаріат Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (далі – Секретаріат); 3) контроль, який здійснюється в межах Державної виконавчої служби України; 4) контроль, який здійснює Міністр юстиції України; 5) судовий контроль тощо.

Під час здійснення контролю підлягають перевірці такі питання:

– чи дотримано державним виконавцем вимог чинного законодавства?

– чи вчинено їх відповідно до ухваленого судового рішення?

– чи є такі дії своєчасними й доцільними?

– чи вичерпано всі передбачені законом можливості для забезпечення належного виконання такого рішення?

– чи досягнуто мети, задля якої таке судове рішення ухвалено?

– чи дотримано правил щодо задоволення вимог стягувачів?

Відповідно до п. 131 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» примусовому виконанню підлягають рішення Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини» [4].

Так, відповідно до ч. 5 ст. 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Міністр юстиції України забезпечує систематичний контроль за дотриманням у межах відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає ЄКПЛ і практиці Європейського суду з прав людини [5].

Однак з огляду на положення Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 31 травня 2006 р. № 784 [6], Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784, безпосередньо контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини здійснює саме Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини та його Секретаріат [7].

Відповідно до п. 12 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 [8], Міністр юстиції України здійснює контроль такими шляхами: а) прийняття рішення щодо проведення перевірки діяльності служб і їх територіальних органів (проведення певних дій закріплено також у ст. 83 Закону України «Про виконавче провадження» [4]); б) заслуховування звітів про виконання покладених на служби завдань і планів їх роботи тощо.

Так, у пп. 4 п. 2 Порядку взаємодії Департаменту державної виконавчої служби та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини [9] зазначено, що в разі необхідності Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини може ініціювати проведення перевірки дій чи бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби, якщо такі дії чи бездіяльність впливають на виконання рішення ЄСПЛ. Про результати перевірки Департамент державної виконавчої служби (далі – Департамент) повідомляє Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини протягом 3 днів після її проведення.

Порядок взаємодії Департаменту державної виконавчої служби та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини від 12 січня 2008 р. № 26/5 регламентує порядок здійснення контрольних дій [9].

Так, Секретаріат упродовж 10 днів із дня отримання від ЄСПЛ матеріалів справи, у якій має бути подана позиція України, надсилає до Департаменту відповідний запит із метою отримання необхідної інформації та матеріалів у цій справі, встановивши строк для його виконання. Розгляд Департаментом запиту Секретаріату здійснюється такими шляхами:

1) вивчення обставин, що стали причиною надходження до Європейського суду з прав людини відповідної заяви; 2) проведення перевірки виконавчого провадження; 3) вжиття термінових заходів щодо виконання рішення суду, про невиконання якого йдеться в справі ЄСПЛ, якщо на момент надходження запиту Секретаріату його не виконано; 4) інформування Секретаріату відповідно до запиту.

Із цією метою в межах строків, встановлених запитом Секретаріату, Департамент виконує такі функції:

1) дає доручення відповідному органу державної виконавчої служби здійснити збір усіх матеріалів, які висвітлюють перебіг виконання рішення суду, та всієї наявної інформації щодо боржника;

2) самостійно здійснює або організовує перевірку повноти, адекватності й законності виконавчого провадження;

3) аналізує причини невиконання або тривалого виконання рішення суду, розробляє пропозиції щодо усунення причин невиконання рішення суду, вживає заходів реагування на виявлені порушення під час виконання рішення суду, у тому числі заходи для притягнення до передбаченої законодавством України відповідальності працівників і посадових осіб органів державної виконавчої служби, які допустили порушення законодавства під час здійснення виконавчого провадження, а також інших осіб, які не виконують законні вимоги державного виконавця щодо виконання рішення суду;

4) бере участь у терміновому виконанні відповідним органом державної виконавчої служби рішення суду шляхом надання роз'яснень та практичної допомоги;

5) інформує Секретаріат про перебіг виконання рішення суду, надає копії матеріалів виконавчого провадження, наявну інформацію про боржника, копію постанови за результатами перевірки виконавчого провадження, інформацію про вжиті заходи для притягнення до відповідальності працівників і посадових осіб органів державної виконавчої служби, які допустили порушення законодавства під час здійснення виконавчого провадження, інформацію про заходи, вжиті з метою виконання рішення суду. У разі, якщо на цей час рішення виконати неможливо, Департамент інформує Секретаріат про вжиті заходи, перешкоди до виконання рішення та реальні строки такого виконання з відповідним обґрунтуванням.

У разі невиконання рішення суду Департамент вживає всіх заходів для його якнайскорішого виконання. Вказане питання перебуває на постійному контролі Департаменту до повного виконання рішення національного суду. Щоквартально до 5 числа наступного за звітним періодом місяця Департамент подає Секретаріату інформацію про стан виконання такого рішення суду.

У разі неможливості виконання запиту або доручення Секретаріату у визначений строк Департамент повідомляє про це листом Секретаріат із викладенням причин подовження строку розгляду. У будь-якому разі за-

гальний строк виконання такого запиту або доручення не може перевищувати 15 днів із дня його отримання.

Якщо Європейським судом із прав людини постановлено рішення, за яким передбачається вжиття додаткових заходів індивідуального характеру шляхом виконання рішення національного суду, Секретаріат упродовж 10 днів після отримання офіційного тексту рішення ЄСПЛ повідомляє Департамент про необхідність вжиття таких заходів.

З метою виконання рішення Європейського суду з прав людини Департамент вживає заходи, передбачені Порядком взаємодії Департаменту державної виконавчої служби та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також Законом України «Про виконавче провадження» та Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Щомісяця до 1 та 15 числа Департамент подає до Секретаріату інформацію про стан виконання рішень Європейського суду з прав людини за певною формою.

У разі необхідності Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини може ініціювати проведення перевірки дій чи бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби, якщо такі дії чи бездіяльність впливають на виконання рішення ЄСПЛ. Про результати перевірки Департамент повідомляє Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини протягом 3 днів після її проведення.

Висновки. Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ виступає достатньо дієвим механізмом міжнародного захисту прав і свобод людини від порушень із боку держави її громадянства. Саме тому від виваженості міжнародно-правового регулювання відносин, пов'язаних із контролем за виконанням рішень ЄСПЛ та національно-правовим регулюванням цього питання, значною мірою залежить ефективність міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини.

На державному рівні в Україні створено багаторівневу систему контролю, яка дає змогу дієво контролювати виконання рішень ЄСПЛ. На наддержавному рівні, маючи у своєму розпорядженні засоби винятково політичного впливу на державу, органи ЄКПЛ створили ефективний механізм контролю за дотриманням її гарантій. Виконання рішень Європейського суду з прав людини не обмежується виплатою лише грошових компенсацій, а часто створює необхідність вжиття більш масштабних заходів (наприклад, зміни судової практики тощо) [1].

Практика Комітету Міністрів Ради Європи з контролю за виконанням рішень ЄСПЛ представляє особливий науковий і практичний інтерес, оскільки висока ефективність механізму ЄКПЛ пояснюється не лише діяльністю Європейського суду з прав людини, рішення якого юридично обов'язкові для держав, а й підконтрольним виконанням його рішень.

Література:

1. Петренко П.Д. Виконання рішень Європейського суду з прав людини / П.Д. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/4324>.
2. Туманова Л.В. Захист сімейних прав в Європейському суді / Л.В. Туманова, І.А. Владимірова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravolib.pp.ua/zaschita-semeynyih-prav-evropeyskom-sude.html>.
3. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-14/page>.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
6. Про заходи реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-п>.
7. Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-п>.
8. Положення про Міністерство юстиції України : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п>.
9. Порядок взаємодії Департаменту державної виконавчої служби та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини : Наказ Міністерства юстиції України від 23 вересня 2013 р. № 1989/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1642-13>.

Стукаленко В. А. К вопросу о контроле над выполнением решений Европейского суда по правам человека

Аннотация. В статье исследуется вопрос контроля над выполнением решений Европейского суда по правам человека и раскрывается его содержание. Автор рассматривает различные виды контроля и акцентирует внимание на порядке осуществления контроля над выполнением решений Европейского суда по правам человека в Украине.

Ключевые слова: контроль, решение Европейского суда по правам человека, исполнение судебных решений, государственная исполнительная служба Украины.

Stukalenko V. On the question of control over the implementation of the European Court of Human Rights

Summary. In the article the question of control over the implementation of the Human Rights of the European Court and revealed its contents. The author examines the different types of control – and supranational state. Briefly sanctified supranational mechanism of the control's view of the fact that control over the implementation of decisions is entrusted to the Council of Europe Committee of Ministers.

Attention is drawn to that at the national level, depending on the entities responsible for supervising the implementation of European Court of Human Rights decisions, the following types of controls: 1) control, which implements the Government Plenipotentiary for the Affairs of the European Court of Human Rights; 2) control which provides the Secretariat of the Government Commissioner for the European Court of Human Rights; 3) control, which is part of the state executive service of Ukraine; 4) The control exercised by the Minister of Justice of Ukraine; 5) judicial control, and others.

A detailed analysis and are designated especially for the control of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine at the level of: the Government Commissioner for the European Court of Human Rights; Secretariat of the Government Commissioner for the European Court of Human Rights; State executive service of Ukraine.

Key words: monitoring, decision of the European Court of Human Rights, enforcement of court decisions, state executive service of Ukraine.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Бочарова Н. В.

ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В ПРАВІ РАДИ ЄВРОПИ.....4

Костюченко Я. М.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ
ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СПІВРОБІТНИЦТВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ.....13

Хороша Т. С.

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ЗАСІБ
РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН
З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ.....22

ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Самойленко Є. А.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
СУДНОПЛАВСТВА НА ДНІПРІ.....32

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Грабинський М. І.

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ
МІЖНАРОДНИХ ВАЛЮТНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....44

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

Васко А. Р., Яцишин Н. Г.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ
НА БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ
СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ.....53

Стукаленко В. А.

ДО ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ
РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....62

НОТАТКИ

Здано в роботу 02.06.2016. Підписано до друку 07.06.2016.
Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 8,37. Папір офсетний.
Цифровий друк. Зам. № 1005-57. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.